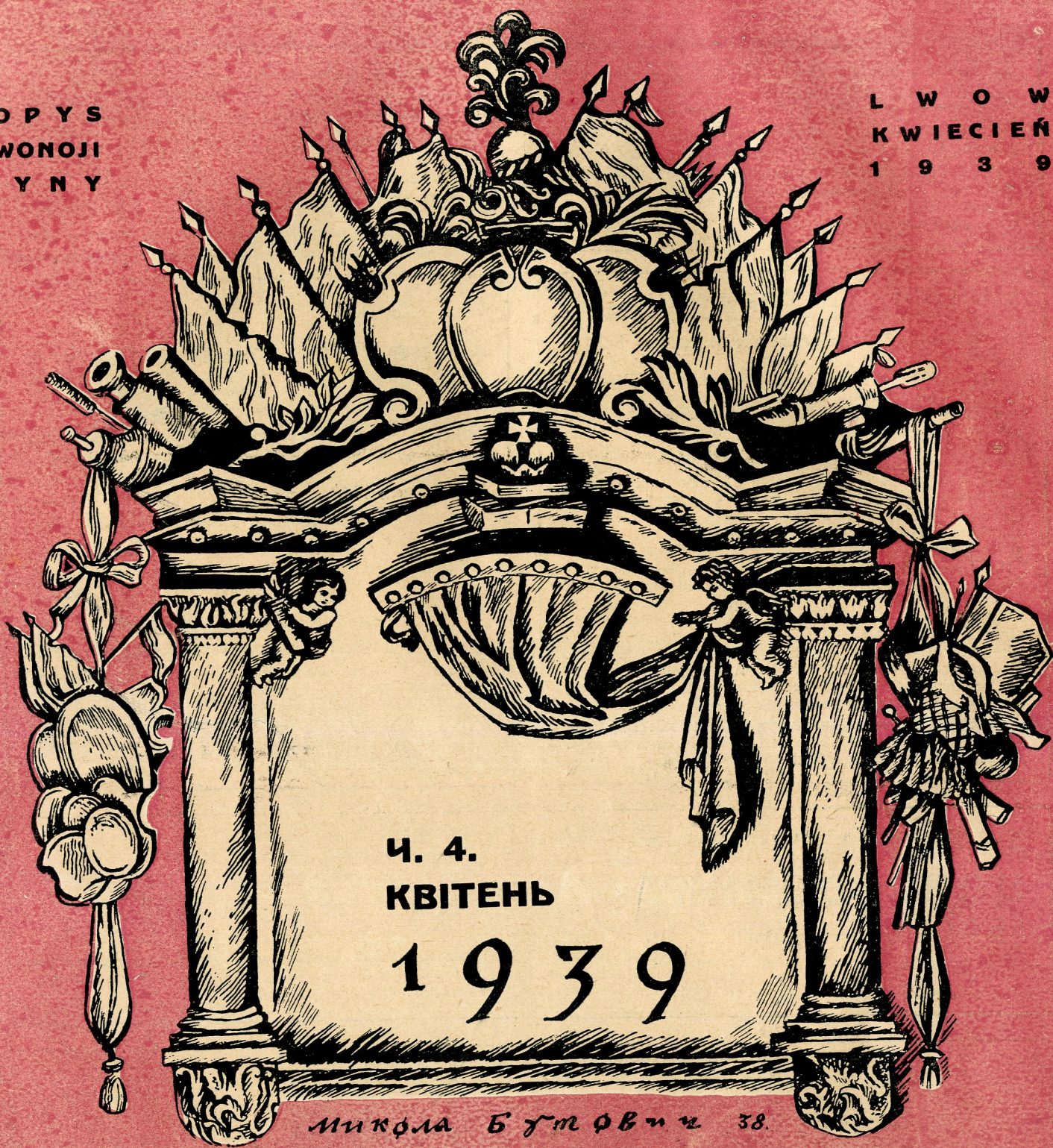

LITOPYS
CZERWONOJI
KALYNY

L W O W
K W I E C I E Ń
1 9 3 9

Ч. 4.
КВІТЕНЬ

1939

Микола Бутрвич 38.

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ
КАЛИНИ

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ

на 1939 р.

Запрошуємо П. Т. Передплатників до передплати „Літопису Червоної Калини“ на 1939 р.

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА	ВИНОСИТЬ ЗОЛ. 13
Піврічна передплата виносить	зол. 7.—
Чвертьрічна	3.50
Ціна поодинокого числа	1.20

Точні П. Т. Передплатники отримають в 1939 р. безплатний додаток в долучених до кожного числа аркушах споминів А. Камінського п. з. „В ВОЛИНСЬКІЙ ТИХІЙ СТОРОНІ“.

Адреса Редакції і Адміністрації:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“
Львів, вул. Зіморовича ч. 12. поч. скр. ч. 43.

ЗБІРНИКИ „ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

Це слава історія наша, писана кровю Війська Українського.

Видає: Українське Воєнно - історичне Товариство. Вийшов багато ілюстрований, локусово виданий девятий збірник. Містить спомини й розвідки наших визначних учасників визвольної війни.

В цім збірнику: Зі споминів Сірожупанника, сот. М. Бутовича; З боротьби українського народу за свою незалежність, ген. - пор. П. Єрошевича; 8-ий Катеринославський корпус, сотн. С. Левченка; 5-та Херсонська стрілецька дивізія та її перехід на Закарпаття в серпні 1920 р.; Спомини лікаря з української війни 1918—1920 р. др. мед. В. Наливайка; Бій під Крутами, сотн. А. Гончаренка; Вапнярська республіка, полк. Д. Антончука; Бої Житомирської пішої Юнацької Школи, хор. Ів. Винника; Із Саранська до Херсона, сотн. О. Калюжного; Вільне Козацтво на обороні залізниці Корсунь — Біла Церква, Ів. Велівченка; Матеріали до історії 1-го кін. Лубенського ім. М. Залізняка полку. пполк. інж. А. Маруценка - Богданівського; Веселка і Веселківці, сотн. І. Зубенка; Додатки; сторінка виправлень.

Адреса Управи Товариства й Редакції: Варшава 22, вул. Опачевська ч. 54, м. 15, полк. М. Садовський. Продають усі книгарні.

ГОТЕЛЬ

НАРОДНА ГОСТИННИЦЯ

ЛЬВІВ, КОСТЮШКИ 1. (тел. 208-88)

ПОРУЧАЄ:

соняшні, спокійні, вигідні і чисті кімнати по найнищих цінах. Для П. Т. гостей вінда, лазнички і телефон. Готель центрально ogrіваний. — Доїзд з Головного Двірця трамваєм ч. 1 (Перестанок біля готелю). Кімнати в ціні від зл. 3.

БІЖУЧА ЗИМНА І ТЕПЛА ВОДА!

ВКЛАДКОВА КНИЖЕЧКА

центробанку

ЛЬВІВ, вул. 3 МАЯ Ч. 15.

це одна з найбільших цінностей українського дому. Памятайте, що ощадностеві вклади зложені в Центробанку розбудовують українське господарство і збагачують національну культуру. — — —

Каву ПРАЖІНЬ пе кожний

хто тільки раз спробував

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“ ЛЬВІВ 24. ЖОВКІВСЬКА Ч. 188.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. Річник

№ 4.

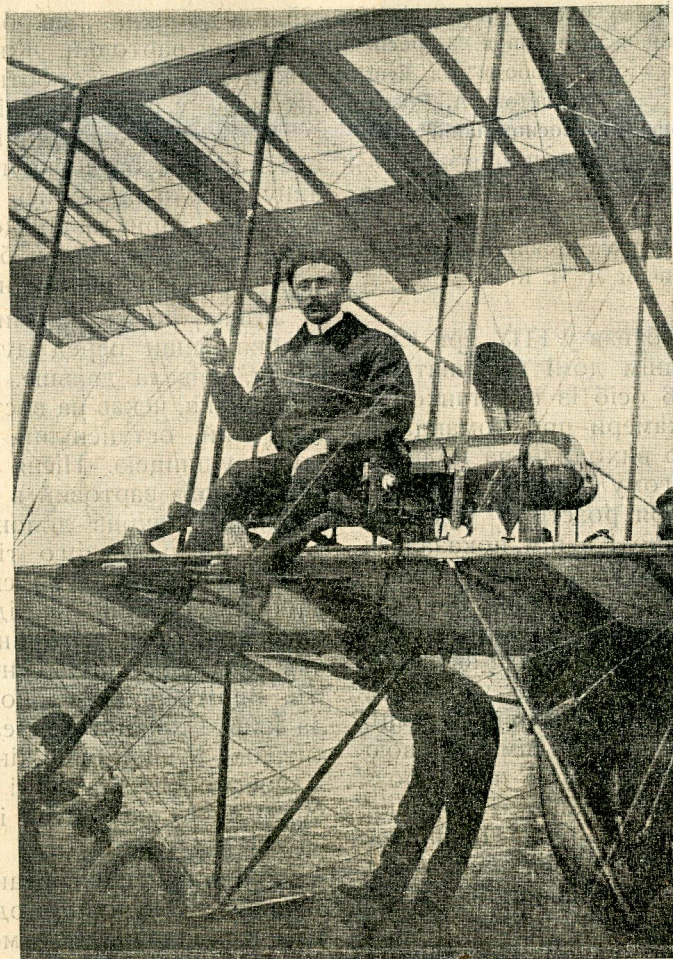
LITOPYS CZERWONOJI KAŁYNY

Kwiecień 1939

ЧИСЛО 4.

КВІТЕНЬ

1939.

Левко Мацієвич
 славний український жетун і конструктор підводних
 човнів на біплярні Фарман в 1910 р. (До статті на ст. 3.)

ВОСКРЕСЕННЯ

РОЗІПНЯЛИ ПРАВДУ НА ХРЕСТІ
І В ГРІБ КАМІННИЙ ПОЛОЖИЛИ.
„НЕ ВСТАНЕ ПРАВДА ІЗ МОГИЛИ!“
КАЗАЛИ В ГОРДОСТІ ПУСТІЙ.

А В ТРЕТІЙ ДЕНЬ ЩЕ СОНЦЕ СПАЛО,
ЩЕ СПАЛИ КНИЖНИКИ Й ЦАРІ,
ЯК ГРІБ РОЗПАВСЯ НА ГОРІ
І ДИВНЕ СЯЙВО ЗАПАЛАЛО.

ВОСКРЕС ЗАМУЧЕНИЙ ХРИСТОС
І ПОВНИЙ БЛЕСКУ, ПОВНИЙ СЛАВИ,
ПІШОВ МІЖ НАРІД НЕЛУКАВИЙ,
ВТИШАТИ БІЛЬ ГОРЯЧИХ СЛЪОЗ.

І ВІД ТОДІ, КОГО ЗНЕМОЖЕ
ТЯЖКА НЕДОЛЯ, СУМ ПРИБЕ,
ТОЙ ВОСКРЕСЕННЯ, СИНУ БОЖИЙ,
ЧУДЕСНЕ ЗГАДУЄ ТВОЄ...

„Пісня українців, що гинуть за волю”

Серед архіву рукописів і матеріалів „Л. Ч. К.” знайшовся витинок з російського часопису „За свободу”, з невідомої дати, а саме фейлетон: А. Розвадовській: „Отривкі із воспомінаній”. Автор описує у цих споминах візд Денікіна до Києва в 1919 р. і свій побут у в'язниці київського Г. П. У. в 1922 р. Одну частину цього спомину цікаво буде прочитати читачам Л. Ч. К.

В ті дні, коли я ще перебував у ГПУ при Єкатеринській вулиці в колишнім домі губернатора, ГПУ засудило на смерть 96 осіб із повстанкомів. Їх зігнали у дві сумежні камери при командантським ГПУ. Вікна цих камер виходили на подвір'я, напроти мого вікна на другому поверсі.

Перед вечором в навечеря розстрілу у камері засуджених відчинилось вікно і в нім показалася одна з засуджених жінок. Була це якась Винокурова, блондинка, літ 20 — 28, в повнім розквіті російської (!) красоти. Взнявши піднятими руками за крати, вона піднесла очі в небо і звучним, м'яльодійним голосом заспівала „пісню українців, що гинуть за волю” Вона була в одній сорочці, тому що більшість з них подерло на шматки свою одягу, щоби чекісти не заставляли їх перед розстрілом роздягатися. Широкі рукави її сорочки скотились і обнажили білі, гарні руки. Ніжна м'яльодія, повний смутку голос і слова пісні були такі чудові, що, здавалося, надходячий вечір застиг і старався припізнити страшну ніч.

Нараз крик: „Закрой вакно” сколихнув тишину, заворушену пісню. Відчиняти вікна було заборонено і тому вартовий, що ходив попід вікнами, гукнув на співачку, але пісня не переривалась. Винокурова мовби не чула. Навіть не глянула на вартового. Вартовий перейшов через подвір'я і пі-

дійшов до вікна. „Закрой вакно, я тебе гаварю” — повторив вартовий. Жінка, не перериваючи пісні, обкинула його скорботним поглядом і знову піднесла очі у щораз темніше небо.

Вартовий, переступаючи з ноги на ногу оглянувся зпід лоба довкруги себе і відійшов. За хвилину, він, оглядаючись назад, приблизився знову до вікна і, приклавши до плеча рушницю, крикнув напів сердитим, напів благальним голосом:

— „Закрой вакно, нето стрелять буду!...”

Жінка, не спускаючи очей, зняла з крат руки і обваживши перед дулом рушниці високо, білі груди, співала дальше. Я, схопившись за крати мого вікна, чекав на вистріл. Але вистрілу не було. Вартовий, оступенілий, стояв хвилину з націленою рушницею. Пісня плила, рушниця опускалась. Нараз вартовий в розпуці шпурнув від себе рушницю, закрив долонями обличчя і припавши цілим т'ягарем свого тіла до дерева — завмер. Рознісся пронизливий свист. Вартовий тяжко сів на край фонтани і не відіймаючи рук від обличчя, оперся ліктями на коліна. Прибіг командант, підняв рушницю, штовхнув нею вартового і казав їти. Вартовий безвільно підвівся і л'їниво пішов. За кілька хвилин привели на місце вартового — китаїця. У вікні біля жінки появилос'я два чекісти, відірвали її від вікна і поволікли у глибину камери. Вікно затріснуло і закратовані шибиди закрили все від очей.

Сходила ніч, загортаючи своїм серпанком чрезвичайку. В глибині подвір'я рознісся гуркіт пущеного самоходового мотора...

Коли прийшов ранок, промінь сонця освітив відчинені вікна камери, в якій ще вчора бодро держалось 96 людей.

Камери були порожні.

З рос. переклав В.С.Л.

Левко Мацієвич

славний українець - летун
і конструктор підводних човнів
(1877 — 1910).

Подав: д-р Ілля Витанович.

В історії української військової традиції треба нам зберегти пам'ять про цього „чудесного українця“ — як його чужі називали. Бо хоч формально був він на чужій службі, серцем був він усе при своїх, всі свої найкращі почування віддавав на службу рідній справі. Це ж близький співробітник і духовий супутник більше нині відомого українського самостійника, заслуженого для відродження українського національного війська — **Миколи Міхновського**. Оба вони пили воду з однієї криниці молодості, оба лед'яли спільні ідеали.

І не лише національна гордість підказує нам згадувати й розпам'ятувати життя й славу нашого „чудесного“ земляка. Нині, в добі неймовірної напруги людської волі й розуму, в добі безумних просто технічних перегонів людських геніїв, **Левко Мацієвич повинен стати патроном молодого українського покоління**, прикладом його життєвого систему, інтелігенції, символом відваги. Був це тип нового чоловіка й модерного українця, що в своєму характері гармонійно сполучував високу інтелігенцію, трудолюбивість, невгнуту енергію, глибокі почування й тугу за ідеалами.

Закоханий в машині, любив її як воїн зброю, з її поміччю старався він збагнути найглибші таємниці природи. Та не підходив він до них з зарозумілістю „малого бога“, з легковаженням, лише з подивом і поклоном її великій премудрості — він **чесний змагун і побідник**.

Про Левка Мацієвича, про його діяльність і ідеали, за його життя знали тільки ті найближчі, що з ним зустрічалися. Провідні круги молодого українства, з якими співпрацював, мусіли за життя й довгий час по його смерті скривати всі подробиці його заслуг для національної справи. А в найвищих військових кругах і царського, російського двору, в яких обертався Мацієвич, теж не можна було всіх втаємничувати в військово-технічні винаходи й задуми геніяльного українця. Таємниці його й талант треба було пильно берегти для назріваючих воєнних цілей. Задля його таланту й незвичайного характеру найвищі військові, рос. чинники шанували його національні почування, з якими не скривався: кликали, бувало, його Левком так, як називали його свої вдома й товариші-земляки, крізь пальці часто дивилися на його участь в українському національному русі, якого Мацієвич не покидав до самої смерті, наскільки на це дозволяли йому обставини його військової служби й праці над щораз то новими винаходами в ділянці воєнно-корабельного будівництва й летунства.

Левко Мацієвич Світлина з 1909 р.

Народився Левко 1. січня 1877 р., в містечку Олександрівці, в чигиринському повіті Родина Мацієвича походила з козацького стану й відтак причислялася до дрібного дворянства. Мати — з дому Підгаєцька, походила з полівської родичи на Київщині.

Батько Левка служив книговодом в цукроварнях на Київщині, Харківщині, на Волині, мав численну родину (9-єро дітей), великих достатків вдома не було, але родичі дуже піклувалися об'єднанням дітей. Левко скінчив гімназію в Києві і записався до Технольоґічного Інституту в Харкові. Пристрасть до машини виявляв уже малим у родинному домі, де часто говорилося про нові технічні досягнення в цукроварні, з батькового призначення переймив математичну точність і витривалість у праці, українська національна стихія, серед якої виростав, напхнула його творчою уявою й щирою любовю до рідного народу.

Гарний з виду, незвичайно товариський і характерний, серйозний у праці, бур звичайно Левко любимцем учителів і товаришів. Ніколи, кажуть, не було в нього розбіжності між думкою, словом і ділом.

Як молодий студент звертав увагу великими своїми способностями, але не поринав зовсім у своїй спеціальності й не тікав від студентського, громадського життя. Прийшов Мацієвич до Харкова тоді саме, як кількох молодих студентів-українців під проводом Д. Антоновича й М. Русова заложили студентську „Громаду“. До неї приєднався й Мацієвич з своїм близьким товаришем О. Коваленком (відомим відтак самостійником, який по невдалім повстанні на панцирнику „Па-

тьомкін", де він служив, утік закордон — після війни, на еміграції був доцентом У. Госп. Академії в Подєбрадах) В 1899 р. посилала „Громада“ Мацієвича на звязок з галицькими громадянами й він по повороті читав на „Громаді“ в Харкові реферат про політичне життя в Галичині Коли повстала Революція Українська Партія. Мацієвич належав до її основників і був активним її членом. Тоді саме, як Мацієвич закінчив Технологічний Інститут, в харківській РУП почалися тертя, було в ній навіть дві окремі „Вільні Громади“. Один гурток давав у програмі й тактиці РУП першєнство національним ідеалам, другий признавав їм лише другорядне значіння, часом навіть легковажив їх. Мацієвич належав до першої групи. В двох програмових відозвах, які ця група видала, ясно виділено нац.-політичний світогляд її прихильників і Мацієвич мав бути автором тієї програми.

На тлі тих світоглядових розходжень РУП розкололася. З неї вийшли самостійники з Миколою Міхновським на чолі й заклали Національну Українську Партію, друга група перетворилася відтак в У.С.Д.Р.П., з якої згодом ще відкололася скрайно марксистська ортодоксйна „Вільна Спілька“. Мацієвич духово належав до тієї групи, з якої відтак вийшла відома політична брошура „Самостійна Україна“, й хоч самий, тому, що виїхав з Харкова, не вступив до Н.У.П. і організаційно залишився в РУП і пізніше співпрацював з членами У.С.Д.Р.П., він не перестав обстоювати постулату Самостійної України й солідаризуватися в тому з гуртом Міхновського.

Ще в Технологічному Інституті зацікавився Мацієвич корабельним будівництвом, відбував практику в торговельній, чорноморській флоті, а коли одержав диплом інженера з відзначенням і представив проект броненосного крейсера, прийнято його в корпус корабельних інженерів і 1902 року почав він відбувати службу в Севастопільському порті. Тут починається його діяльність, як видатного воєнно-корабельного інженера-конструктора. Свої конструкторські здібности виявив він тут на становищі помічника конструктора воєнних суден „Очаків“ і „Іван Золотоуст“, дістав нагороди за деякі технічні поліпшення улаштування воєнного порту й той дебют промостив йому дорогу до Морської Академії в Петербурзі. Закінчив Академію в 1906 р. з блискучим успіхом і залишився вже в Петербурзі, призначуваний на відповідальні місця в заведеннях будови воєнних кораблів.

На конкурсах Морсь. Мін. висилає Мацієвич щораз нові проекти з ділянки будови воєнних кораблів, охорони портів тощо й дістає цілу низку перших премій і нагород. В 1905 р. одержав дві премії за проекти протимінних заборол, в 1908 р. на 10 різних представлених проектів прийнято лише Левків проект забезпеки боєвих кораблів від плаваючих мін. Придільений до Морського Технічного Комітету корабельний інженер-капітан Мацієвич в 1908-9 рр. випрацював і представив на конкурс 15 проектів конструкцій підводних човнів. За них дістав високі признавання й нагороди та добув собі перше місце серед конструкторів, морських старшин-інженерів. Часто посилають його закордон для студій воєнно-морських справ, 1907

року їздив Мацієвич спеціально в Німеччину до Кіль, щоб довідатися й пізнатися з питанням підводного плавання. Рівночасно був він викладачем при вишкoлі рисівників, механіків і молодих морських старшин. Готовився теж до професури в Морській Академії й мав усі дані дістатися на те становище, правда не без перешкод з боку задрісних товаришів і тих, що їх фінансові надужиття викривав при будові воєнних кораблів. Тимчасом почав цікавитися конструкцією водного літака й з того взагалі почав цікавитися авіацією. Простудіювавши справу, дістав високе призначення в тій ділянці.

За весь час своєї відповідальної військової служби, працюючи інтензивно як конструктор-винахідник, пробуваючи часто закордоном, рівночасно не переставав Л. Мацієвич співпрацювати в українському громадському життю, як видатний учасник і ініціатор.

В севастопільському порті старався освідомлювати в національному дусі підчинених собі будівельних робітників і матросів, уладжував Шевченкові свята, українські вистави й притягував до участі в них місцевих малосвідомих інтелігентів-малоросів.

В 1903 р. підчас відслонення пам'ятника Котляревського приїхав зі Севастополя в Полтаву; брав тут участь у нелегальному зібранні місцевої організації, де обговорювано справу відношення РУП до свята. Мацієвич був одним з немногих учасників зібрання, які обстоювали, щоб святу надати велике національно-освідомлююче значіння мимо заборони влади. В тому напрямі брав він підчас свята активну участь, де тільки було можна.

Коли переїхав у Петербург, старався бути в курсі всіх політичних і культурних починів тамошньої української громади. В часі одної закордонної поїздки з урядового припоручення в 1905 році, прийняв рівночасно на себе обовязок репрезентувати РУП на зїзді чеської соціал-демократії. В тому ж році брав участь у зїзді організацій поневолених народів Росії. В грудні 1905 р. брав участь у II зїзді РУП в Києві й за його грошевою допомогою почав тоді виходити місячник партії „Вільна Україна“. Вкладав теж багато власної організаційно-адміністраційної праці й матеріальних коштів у інші видання РУП. М і. приймав участь в коштах і виданні партійного видавництва „Боротьба“, що почала виходити в Галичині, відтак у Петербурзі. За його видатною грошевою допомогою організувалася праця українських послів першої й другої думи в клубі „Українська Громада“, користали з неї українці студенти вищих петерб. шкіл, чимало грошей, зароблених новими винаходами і конструкціями жертвував Мацієвич на видання петерб. „Українського Вістника“, „Вістей з Думи“. Допомагав матеріально київському „Слову“, завдяки його грошевим коштам виїздили часто делегати українських організацій на звязок до Галичини. Всюди старався Мацієвич бути в найживішому осередку українського нац. руху, хоч не приймав там якоїсь провідної ролі, але скрізь був і робив що міг, чого від нього вимагали, виконував доручення совісно, точно, скрупульятно. Менше цікавився партійними дискусіями, але не переставав цікавитися взагалі національ-

ними справами й матеріально їх підпомагати.

Дивувалися всі часто, особливо партійні працівники, як то він міг годити свої національні почування і таку жертвенну громадську працю зі своїм службовим, військовим і таким високим та відповідальним становищем.

На початку 1910 р. виїхав він з припоручення уряду до Франції доглянути й полагодити закуп літаків для воєнних цілей. В Парижі зеднав він собі велику пошану як військовий і технічний знавець. М. і значно понизив всі кошти замовлення рос. уряду на літаки, які фабрикували міжнародні спекулянти несовісно й дуже підбивали ціни на отту, мало ще тоді кому знану модерну зброю. Мацієвич літав на всіх знаних тоді типах літаків, перевірював їх, добачував недостачі, креслив поправки й поліпшення. Завдання своє виконав на велике вдовілля високих військових рос. кол і був призначений на інструктора летунів в Петербурзі, а самий вибився на перше місце військових летунів. Слава й популярність Мацієвича найкращого летуна рос. армії росла з дня на день. Всі подивлялися його холоднокровність, прецизію злетів, відвагу, всі хотіли з ним літати, члени царського двору, міністри, найвищі військові, славні тодішні письменники й журналісти, щоб пізнати велике чудо. Це перетомило сили Мацієвича.

Мав початися під найвищим протекторатом авіаційний тиждень, в якому Мацієвич мав показати своє мистецтво й тисячі ждали, щоб йому приглядатися на аеродромі. Мацієвич перетомлений не мав великої охоти летіти, думав лише піднятися на яких 500 метрів і повернути. В тихий, осінній вечір 24. вересня 1910 піднісся Мацієвич на Фармані, але на висоті яких 500 метрів, нагло сколихнувся літак і на очах десятків тисяч глядачів випав славний летун і за хвилину тіло його мертве найшли забите в землю серед аеродрому, а скоро недалеко впав теж розбитий літак. Ахнула товпа й заніміла, пронісся жажливий крик розпуки молоді Мацієвичової дружини, що з донечкою теж вийшла дивитись на славу лютого чоловіка й побачила його славну смерть.

Таких похоронів, які мав Мацієвич, не бачив Петербург. Тисячі вінців, від царської родини почавши до молоденьких гімназисток, робітничих організацій, земляків з України, вкрили його домовину. Всі зорганізовано приходили поклонитися герою, сотки тисяч провозжали його на вічний спочинок, найкращі письменники й поети славили його в віршах і газетних фейлетонах у цій імперії й закордоном.

А найбільше сумували по ньому в тихій тузі земляки. Уладили з приводу його смерті в громадському клубі академію з головним рефератом петербурзького його друга С. Петлюри.

Ледви 33-літній відбув свій останній лет у вічність капітан Левко Мацієвич, вірний син української нації, що скоро збиралася святкувати своє воскресення, якого він так прагнув та якого їй так було треба в ту годину.

Погиб так, як годиться героям, що й по смерті зостаються живими, що „по них не плачуть... до їх не долітають погрібні дзвони. Слава надіває вінок на їх достойні чола і їхньою кровю на кожному серці записує їх імена...“ „Єсть такі діла,

Левко Мацієвич з жінкою на біплярні Фарман 1910 р.

єсть такі смерті, які роблять честь усім країнам, усім націям, всій людськості...“ — потішали себе й заглушували свій біль по смерті дорогого Левка київські українці в „Раді“, а близький товариш його поет Вороний згадував Левка в „Українській Хаті“ й зараховував товариша до тих вибраних, „що з залізною послідовністю, крок за кроком і без гвалту крику виконують свою програму життя, і тільки близькі дотичні сфери бувають ознайомлені з їх діяльністю; благородні і тактовні, вони, завдяки своїй людяній вдачі, притягають до себе загальні симпатії, і пошану, і любов, але справедливе розуміння, належну оцінку їм складають лише через довший час по їх смерті, коли при нагідних обставинах буває можливість розкрити та оголосити сторінки їх інтимного життя. Тоді лише на весь зріст виявляється їх велитенська постать“.

„Є імена, скромні і непомітні, навіть незнані ширшому загалові, що серед тиші і темряви несподівано враз спалахують огняним смолоскипом, загоряються зіркою і сяють провідними маяками в історії людськості. Се імена таємничих безумців, що засягають собі свігової слави!...“

Великий біль має в собі теж іскру відродження й сили. В героїському житті й смерті Левка Мацієвича багато болю, а й багато сили*).

*) На пошану пам'яті Л. Мацієвича вийшла в Петербурзі 1912 р. окрема книга зі споминами про нього багатьох близьких йому українців і росіян.

Повстанчий рейд Кінної Бригади от. Шепаровича

Написав: Лев Шанковський, б. підхор. У.Г.А.

(Докінчення)

4. травня пополудні*) займає Чорноморський полк становища під Джугастрою, на висотах на північ від неї. Поруч з нами Київці і всі, хто жив і був в обозах і нестроевих частинах Армії. Тут в першій лінії пан-отець Пашевський, тут жіноцтво з обозу, а між ними Галя Федак-Шепарович. Участь Чорноморського полку в боях під Джугастрою підкреслюю! Ніде нема про те згадки, а я про це свідчу, як очевидець і учасник цього бою в складі Чорноморського полку. З документів полк. Доценка виходить, що в цьому часі Волинська дивізія далі атакує Крижопіль. Можливе, але Чорноморський полк був під Джугастрою. Зрештою все це було помішане всуміш. Пригадую собі, що поруч мене лежав у лінії Галичанин-підхорунжий зі Заліщик з Гал. Техн. Куреня з Балти. На жаль, забув його прізвище, хоч ми вже стало обидва тримались і разом „ввійшли” до Ямпольа 6 травня. Від цих подій ми й не бачились і не знаємо, що з нами діється, хоч тоді заприятелювали як слід. Там під Джугастрою ми окопались і почали острілювати наступаючих большевиків. З нами в лінії дві гармати і багато скорострільів. Большевики засипують нас гранатами і скорострільним вогнем. Негайно зявляється на коні от. Тютюнник і тоді коли ми як миші поховались за наші „укріплення”, цей преспокійно розізджає собі конем здовж лінії і потішає нас, що фронт вже недалеко і це останнє наше зусилля. Наші гарматки пукають і собі, але коли большевики підійшли вже на яких 300 м., ці потікали. Довелось і нам відступати до села Джугастро. Я був вже такий голодний, що прийшовши до одної хати і побачивши в снігах бочку, в котрій квасився борщ, мало не цілий заліз до неї, сьорбаючи цей божеський нектар. Звідтам ми рушили до протинаступу. Зірвалася страшна весняна буря. Наперед закурило так, що світу Божого не було видно. Почало грімти, а далі лонув дощ, як з ведра. Не знаю, чого настрашились большевики, чи нас, чи дощу, а все одно дали пятам знати. Та всетаки протинаступ коштував багато вбитих і ранених Чорноморців і Київців. Вночі (з 4 на 5 травня) ми рушаємо в порядку на село Вільшанку. Раптом ми чуємо з боку Вільшанки гарматну і скорострільну пальбу. Це нас задержує і ми ночуємо в полі. Ранком підходимо до Вільшанки. Перше, що нас вдаряє, це розстріляні большевики, між ними дві жінки, одна з них молода і гарна. Тут довідуємось про причину нічної стрілянини. В селі заночували преспокійно

но одна бригада 41 сов. дивізії і наші. Вночі натрапили на себе і в висліді бригада попала нашим у полон. Про події у Вільшанці розкаже п. Галя Федак-Шепарович в одному з календарів Червоної Каліни.

У Вільшанці закладаємо з заліщицьким підхорунжим окремих повстанчий загін у складі двох осіб і подаємось на Вербку. Коло північного входу до цього села над річкою Марківкою бачимо частину якогось обозу і відпочиваючу кінноту з червоними шликами. Із вдоволенням запримічуємо, що є в обозі полева кухня і довідуємось, що вариться чорна кава. Цеї кави рішуче домагався шлунок. Раптом дивлюсь і очам своїм не вірю. На сухоребрій шкапі, яка заледви ногами волочить і яку ніякі спроби не в силі примусити, щоби пішла чвалом, їде у власній своїй особі сотник Лев Шепарович, командант Звідомного полку і телефонічний референт Начальної Команди. В цьому полку, під його команду дороблявся я „шаржі” Скільки його й не бачу, зараз мені пригадується Чортків, розляпане болото-сметана на вулиці і наша сотня, що вертає з військових вправ десь коло Ягольниці. Самі станицлавівські однорічники. По боці сотник Шепарович і його адютант пор. Ліщинський. „Сотня співати” — лунає приказ, а сотня ні чичирк. Язика й так на бороді. „Сотня долів” — кричить пор. Ліщинський і ми вже з болота ледви носи виставляємо. А Льонко тільки солодко посміхається на боці. „Сотня ходом руш” і вже лунає з сотні молодечих грудей: Коло млина яворина і т. д. О вміли вони добре вчити військової дисципліни розіндивідуалізоване юнацтво з цензусом середньої освіти! Тому не дивниця, що коли я побачив свого бувшого начальника на такому Розинанті, злорадісно втішився, але зі свого боку не забув його потішити, що зараз буде кава. Йому зрештою завдячую життя, бо щиро піклувався мною, як я був хорий на тиф. Але Льонко відповів, що ми здається цієї кави пити не будемо, бо де тільки він зі своїм Розинантом не приїде, зараз там большевики роблять наступ. Так вже третій день і ніч тягне їх немов якимсь магнесом. Поза тим турбувався долею своєї Галі, котру загубив і не був в силі віднайти. Я його потішив, що перед боем під Джугастрою бачив її в якійсь повозці та щиро поділився з нею тютюном, добутим в большевицькім обозі. Мабуть її, як і інших обозників зігнали Київці і Чорноморці до розстрільної. Де вона вечером поділась, цього я вже не знаю. Але не поговорили ми й кілька хвилин, як Льонків магнес почав ділати. Над нашими головами трісло декілька шрапнелів і від Яланця показалась лава ворожої кінноти. Наші червоношлишники на коні та через місток до села. За ними ми з заліщицьким підхорунжим. На цьому містку збились в одне підводи,

*) Ген. Павленко пише в своїх споминах, що Савчинівський бій та бій під Джугастрою відбувся 3. травня. Це рішучо помилка! Події ці відбулись 4. травня, в чому згідні зі мною інші жерела. До Ямпольа ми прийшли 6-го травня в п'ятницю, це пригадую собі зовсім певно.

Частина відділу т. зв. кавалерійської частини У. Г. А. з чет. Гавриляком Мих. на чолі, під час перегляду та проходу в постою Шалямоні біля м. Чопу в Закарпатті. І. Бриг. Кавалерії. Світлина з дня 21. IV. 1921 р.

люди, а навіть два верблуди, що їх добули наші на большевиках. Оцим верблюдам дуже не подобався Льонків Розинант і вони його оплювали якоюсь зеленою флегмою. Навіть Розинант від цього повеселішав і побіг кілька кроків чвалом. Зрештою не було часу сміятися. Ми з підхорунжим примістились на возі, на якому були музичні інструменти (і це возила Армія У. Н. Р. в Зимовому Поході!) Була це селянська підвода. Дядько бачучи недалеко большевицьку кінноту затримав віз і каже, що далі не поїде. Га, як так, то годі, ми з підхорунжим з воза і далі пішки на втікача поза городи. Льонко поїхав вулицею на своєму Розинанті і його дігнали большевики, та якось його лишили проти тодішніх звичаїв живим. Ми з балки, в якій було село, дістались на горбок, де вже наші окопались і почали острілювати кінноту. Вона зрештою навіть не показувалась зі села. За хвилю повагом виїхав зі села на своєму Розинанті сотник Шепарович і ми вже в трійку подались здовж річки Марківки. В одному місці треба було її перейти і тут довелось Льонкові попрощатись на віки зі своїм Розинантом. Річка була собі багниста і сердега Розинант застряг так, що не міг рушитись. По хвилі положився і не було вже такої сили, щоби його рушити з місця. Тут вдруге верблуди побачивши свого кінського кузина в такій ситуації оплювали бідного Розинанта, що вдоволено відпочивав по воєнних трудах. З жалем покинув Льонко свого товариша і далі вже пішов з нами пішки. Разом ми вийшли на шлях, що веде з Рудниці до Ямполь. Тут почалась суперечка, сот. Лев Шепарович конечно хотів вертати до Вільшанки, бо там згідно з його відомостями був штаб Армії, а ми перли праворуч. Надїхали молоді селянські хлопці на конях. Як від

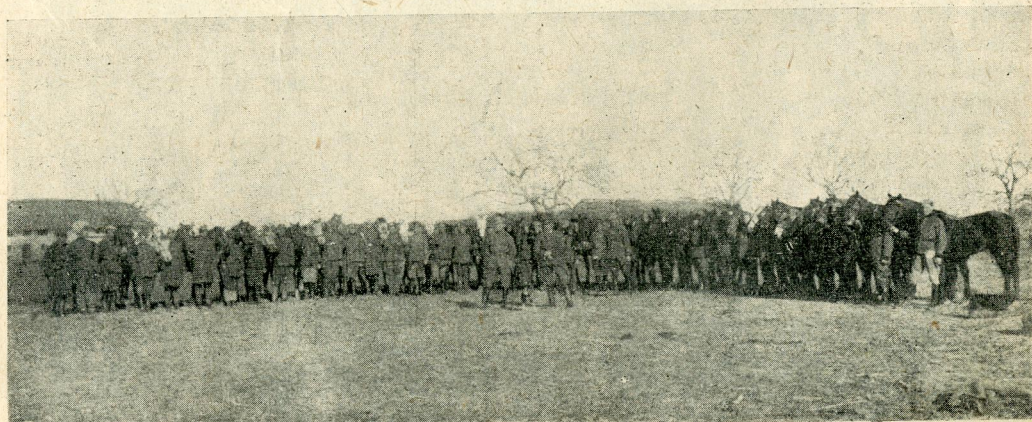
них Льонко довідався, що найближче село Качківка, ми подались туди, бо Льонко там мав знайомого, що був членом Трудового Конгресу в Києві. В нього ми й загостили. Там довелось вперше за довгий час зісти ложку гарячої страви. Пригадую, подали нам кулешу з молоком, до котрої я забрався з таким великим апетитом, що раптом мені пустилась кров з носа. Та проте я не перестав їсти кулеші та пішов полукати ніс, як вже не було кулеші. Вперше від тижня ми спали в ночі як слід. На другий день ми вже були в Ямполі, де застали І. Кінну Бригаду, а в ній всіх живих та здорових. Віднайшлась і Галя Шепарович. Мене в Бригаді числили пропавшим і тому Ромко Шепарович з великої радості, що минула його відповідальність перед „фамілією” за мою особу (так він собі виобразив!), того дня проти свого звичаю ставив.

* * *

За цей час, як я воював з Чорноморцями і на власну руку, І. Кінна Бригада по невдачній Савчинівській атаці на ліс перейшла до Вільшанки, де був штаб Армії. Там захопив їх нічний сполох і метушня, що на довго залишилась в споминах учасників. З цього часу, Бригада остає знову в розпорядженні Команди Армії і з нею, як її авангард переходить в район Ямполь. 6. травня в наказі Комдивам Запоріжської, Київської, Волинської, от. Шепаровичу та полковнику Удовиченкові Командарм писав, що скінчився історичний похід, який привів Армію до злуки з військами Головного Отамана.

Рівно місяць минув, як Бригада підняла жовто-блакитний прапор у Тирасполі. Від цього часу Бригада зробила 400 верстов в запіллі ворога і за цей час мала 10 більших боїв і сутичок з ворогом, в цьому тільки одна покінчилась невда-

Частина відділу т. зв. кавалерійської частини У. Г. А. з групи ген. Кравса, по переході Карпат. Перегляд коней в постою Шалямоні біля м. Чопу в Закарпатті. Попереду чет. Гавриляк Мих. і воен. хор. Гедзук. І. Бриг. Кавалерії. Світлина з дня 13. III. 1921 р.

чею. Знову такі бої, як кінний бій під Бобриками або атака 2-го кінного полку на станцію і броневик (!) під Вапняркою сміло можуть залишитися як лаврові листки у вінку бойових чинів галицької кінноти. Бої від 1—5. травня тривали безперервно день і ніч. Тоді Кінна Бригада в складі Армії УНР розбиває до центру XIV. сов. армію. Втрати ворога були величезні. До рук Армії УНР попадають штаби 31, 45 і 60 сов. дивізії, 3 бригади 41 сов. дивізії, безліч полонених, обози (поверх 1000 возів добуває в Савчиновському лісі І. Кінна Бригада), безліч військового майна, гармати, скоростріли, технічне майно, канцелярії, гроші, інтендантські склади. Не було просто фізичної змоги цього всього забрати, що покинула на шляху відвороту XIV. сов. армія. Знищено 3 ворожі броневики, здобуто безліч добрих верхівців (вже в останньому дні Зимового Походу розбито червону козацьку Бригаду Байлова і добуто Запорозжцями багато верхівців). XIV. сов. армію розбито на невеличкі відділи, що рятуючись від української армії і повстанців (Волинець, Голуб, Заболотний) розбіглися панічно, ховаючись по лісах і яругах.

* * *

По закінченні Зимового Походу Армія УНР концентрується в районі Ямпіль, Кітроси, Вербка, Яланець, Писарівка. Мета концентрації перш усього відпочинок перемучених до краю частин і їх реорганізація до походу на Одесу. Кінна Галицька Бригада, залишається в с. Русова в армійській резерві. Наказом з 10 травня 1920 року Бригада має реорганізуватися в один кінний полк (пізніше 5-ий Херсонський кінний полк), якому приділяється також І. батарею в складі 2 гармат доставлених полк. Удовиченком. Полк має комплектуватися Галичанами і Наддніпрянцями. Пізніше утворюється в Ямполі 5-у Херсонську дивізію, до котрої входять переважно галицькі недобитки з інших галицьких частин, що перейшли на бік Головного Отамана у Винниці та Бердичові. Утворюється також 5-ту Запасову Бригаду (от. Кнітель), що переводить мобілізацію і вишкіл новобранців.

*

Полк. Доценко, чомусь з надзвичайним поспіхом і насолодою, наводить в своєму Зимовому Поході документи про те, як І. Кінна Бригада в Ямполі деморалізувалась (Пор. стор. СХІІ.): „25. ІV. до армії приєдналась кінно-галицька бригада отамана Шепаровича і відразу почала виконувати бойові завдання”. На цій самій стороні, на долі: „Примітка: Бригада от. Шепаровича дуже скоро почала деморалізуватися (коли?! чи ще в Зимовому Поході?! — прим. моя). Отцій деморалізації треба конечно посвятити декілька слів.

8. V. 1920 р. Полк. Долуд звертає писемно от. Шепаровичу увагу, що до відома команди Армії дійшло, що частини І. Кінної Бригади улаштували в Ямполі мітинг. Мітинг в українській армії не може бути. Старшини і козаки, можуть відійти на батьківщину законним шляхом. Майно і зброя це власність армії У. Н. Р.

13. V. 1920 р. Отаман А. Вовк предкладає Командармові У.Н.Р. рапорт начальника контррозвідки Київської дивізії про „деморалізацію” І. Кінної Бригади зі своїм висновком, щоби розв'язати Кінну Бригаду і розділити старшин і козаків по різним частинам. Рапорт цей настільки характеристичний, що народжу його без змін в цілості:

„По даннім контр-розвідки в цей час галицькі частини, оперуючі з нами здеморалізовані різними провокаційними чутками, що поширюються можливо з определеною метою, серед козацтва. Очевидно політ. свідомість як старшин так козаків настільки примітивна (підкр. моє), що вони в розборі українського питання відріжняють Галичину від Наддніпрянської України. Сучасних політичних обставин не розуміють (!). З того часу як дійшли чутки про Українсько-Польський договір настрої настільки занепа, що на кожному кроці чуєш лише бабське зітхання і трусливе заглядування в перспективи.

Військового духу, бойового настрою, який і раніше не дуже помічався (!підкр. моє), зараз абсолютно не має... Від бригади Шепаровича

Група кавалеристів і артил. з відділу т. зв. кавал. коней У.Г.А. з кмдтом чет. Гавриляком Мих. в дворі Шалямоні біля Чопу в Закарпатті. І. Бриг. Кавалерії. Світлина з дня 13. ІІІ. 1921 р.

Світлина з дня 18. XII. 1920 р. в постою у дворі Шалямоні біля Чопу в Закарпатті. Члени У. Г. А. усіх родів зброї з групи ген. Кравса по переході Карпат. Зазначені зліва: 1. Микитка — піх. 2. сотн. Зубрицький — кмдт артил. 3. полковник Стефанів — кмдт групи У. Г. А. полишеної в околиці м. Чопу, 4. чет. Гавриляк Мих., кмдт запасної сотні 2 кінн. полку, передтим П. кінн. сотні, 5. хор. ? 6. чет. Панас Мих. кмдт П. кін. сотні (у білій кучмі стоїть!) Помер у Празі підчас студій. І. Бригада Кавалерії.

післана делегація, можливо самочинно, до Могиліва Подільського для вияснення справи договору. Козацтво жде її повороту, після чого, як заявляє, вирішить, що має робити. Помічається тенденція роздати селянам зброю а самім разійтись по домівкам. Зараз наблюдається одіночне дезертїрство, яке незабаром прийме масовий характер...

Треба сказати, що „гастролїровання“ галицьких частин то в Денїкіна, то в большевиків не могло не мати вплива на моральний і бойовий стан армії, — вона розклалась; попередньої дисциплїни вже не має. От-же висновок звїдсіля такий: Нів-яким разї не можна на далї залишати окреме (підкр. одигіналу) існування галицьких частин,—вони або ж кинуться знов в якусь авантюру, або розбредуться. Присутність в армії частин з таким настроєм буде деморалїзувати наші дисциплїнованї частини і безумовно зле впливати на окремих старшин і козаків Галичан, які находяться в наших дївїзіях... Підписано: осаул Дишлевий“.

У відповідь на це все от. Шепарович доносить от. Тютюннику, що він сьогодні прибув до обозу бригади, говорив з людьми, зясував їм справу і загальну політичну ситуацію, а також оголосив, що хто не бажає служити в армії, може відійти до дому. Відійшло всього 27 чоловік, в тім 6 старих і 10 хорих. Решта присягла на вірність Україні. Шепарович просить відвести бригаду в глибоку резерву, де обіцяє привести її до порядку і раз на все скінчити це питання.

Треба підкреслити, що в Ямполї відсунено чомусь любленого всіми от. Шепаровича від впливу на свою бригаду. Обовязки команданта бригади виконував тоді сотник Ярій. До повного виконання обовязків команданта бригади от. Шепаровича вже більше не допущено. Він виїхав вневдовзі до Станиславова, де задержався у своїх далеких

галицьких свояків, а по закінченні війни виїхав до дому до Відня.

Не „гастролїровання“ у Денїкіна і большевиків було причиною здогадної і переяскравленої зрештою „деморалїзації“ галиць. частин в Армії У.Н.Р. Годї теж називати „гастролїрованням“ оці періоди життя нашої армії, які були наслідком відомого „чотирокутника“ смерти.

Ми-ж козаки І. Кінної Галицької Бригади памятаємо добре отцей ентузіязм, що огорнув нас і павленківців, як 25 квітня стрїнулись в перше розїзди обох армій.

Дня 24. VIII. 1920 р. всі Галичани (90% херсонської дивїзії) покинули фронт на Дністрі і подались на Чехію.

Переходом до Чехії закінчила свої бойові чини на Українській Землі І. Кінна Бригада як 5-ий Херсонський Кінний Полк. Дня 20. серпня 1920 року стан полку виносив ще 137 шабель. При бригаді перебували тоді ген. Кравс, полк. Вольф і інші вищі старшини б. Галицької Армії.

Закінчуючи спомини про І. Кінну Бригаду не можу не згадати при кінці про тих старшин Бригади, що творили її історію. Це були переважно, нікуди правди діти, чужинці, але їх відданості українській справі не потребує соромитись українська нація. Вони на причуд скоро зукраїнізувались зовсім, вивчили українську мову, зукраїнцили свої прїзвища (як н. пр. брати Руменовичі на Романович, Ярри на Ярій і т. д.). Вони й далше служать українській справі, як вмїють і розуміють.

Командантом Бригади був отаман Едмунд Шепарович, далекий кривний наших галицьких Шепаровичів, син австрійського полковника (у світовій війні генерала) Фелїкса Шепаровича і здається німкі або мадярски Едле фон Шепаї, рїтмайстер австрійської кавалерії. Батько його походив з Галичини, був сином учителя Михайла Шепаровича і внуком о. Михайла Шепаровича, здається пароху Лукавиці коло Стрия і як типовий „невдачник“

і „неук” пішов до кадецької школи, активізувався і зробив в австрійській армії кар’єру. Підчас світової війни командував якоюсь частиною в Перемішлі, попав в російський полон і помер десь в таборі на Сибірі. Як мало на жаль мали ми в австрійській армії таких „невдачників”! На пальцях одної руки можна їх всіх перелічити: Вітошинський, Кобилянський, Курманович, Шепарович, Тарнавський і ще кількох. Крім Едмунда служив ще в українській армії його брат поручник Фелікс, бойовий летун 2-ої летунської сотні в Дулібах. Фелікс помер на тиф на Україні, похований в Крижополі коло стації. Як сам Едмунд мені оповідав, вони оба не мали найменшого поняття про українське походження свого батька і почували себе Німцями-Австрійцями. По повероті з італійського фронту, коли вже віденські часописи широко описували бої у Львові, їх мати звернула їм увагу на їх українське походження і заявила, що вони повинні негайно зголоситись до української армії, щоби допомогти здобути своїй Батьківщині державність. А не прийшлося цій чужинці зробити це легко. Фелікс був її улюблений син і страдальницямати наложила на старшого брата Едмунда обов’язок пильнувати його, як зіницю в голові. Та проте „чотирикутник смерті” взяв свою жертву. А безстрашний кіннотчик - партизан Едмунд Шепарович відкладав з дня на день свій відїзд до Відня, бо боявся стати у вічі своїй матері.

Едмунд Шепарович був бравий старшина-кіннотчик, особисто надзвичайно хоробрий, небуденних стратегічних здібностей. Спосіб, в який висмикнувся з Бригадою і великим обозом з усіх петельок, що накладав на нього Котовський, вказує це недвозначно. Була в нього розвинена у великій мірі військова ініціатива і підприємчивість. Рішався скоро і рішення виконував без закиду. Щиро полюбив своїх українських підвладних і почувався тілом і душею українцем. Дуже добре опанував українську мову (найліпше з усіх німецьких старшин) і вживав її в слові і в письмі. При кінці 1920 року вернувся до Відня, де працював в Каринтському банку, а тепер, як зачуваю є монополієм власником якихось автоматів у Відні. Довший час удержував листовний контакт зі своїми друзями в Галичині.

Начальником штабу бригади був молоденький сотник Осип Заславський, бувший бойовий летун з 2-ої летунської сотні в Дулібах. Цей старшина посадав хіба всі додатні прикмети доброго летуна, що дозволили йому виконувати важкі обо-

в’язки начальника штабу більшого зеднання кінноти без закиду. Незвичайна хоробрість, вміння орієнтуватись в складних умовах партизантки, великий, як на молоденького старшину, засіб сильної волі, а при цьому ризикантська вдача (добути або вдома не бути) робили з нього доброго прибічника холодного і розважного, а проте підприємчивого Едмунда. Сьогодні сотн. Заславський перебуває в Станиславові.

Адютант штабу бригади сотник Кучера-Кочегарів був Наддніпрянцем. Типова широка вдача українського степовика виладовувалась то в незвичайній вибуховості, то в ніжності, що нічого доброго не віщувала. При цьому був безмежно закоханий у своїй наравду гарній жінці, що як вродливий козачок гарцювала на коні в цілому повстанні. Ніде правди діти, всі ми великі і малі були закоханні в цій гарній постаті.

Сотенним булавної сотні був чет. Роман Шепарович, найвищий старшина у цілій бригаді.

Вирізнялись ще в бригаді між іншими старшинами брати Руменовічі, старший командант I полку в повстанні, молодший командант кінної скорострільної сотні (першої). Повне їх прізвище: граф Руменовіч де Ензираха зукраїнізували наші кіннотчики на коротеньке сотник і поручник Романович. Тепер оба Руменовічі здається старшинами югославянської маринарки. Це були наймиліші старшини в цілій бригаді. Оба молоденькі, незвичайно гарні, все усміхнені, дотепні. Старший командував в Галичині броневиком, що добре дався в знаки противників. Усмішка не сходила йому з лиця ніколи, ані як вів полк до атаки на білу зброю, ані при допитах полонених, ані навіть в найтрагічніших ситуаціях. Гарно співав, знаменито наслідував всіх і вся та знав масу преріжних дотепів. Ніколи не тратив зимної крові.

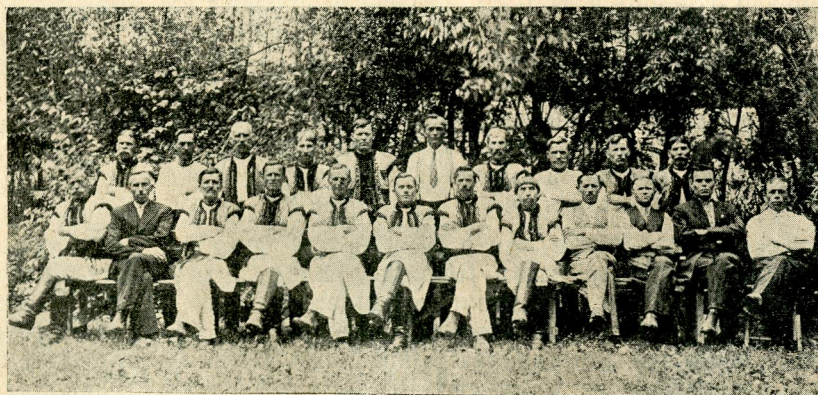
З вдачі трохи сентиментальний, полюбив щиро Україну, якої природний чар постійно підкреслював.

Не менше симпатичний був молодший брат сотника Руменовіча, поручник Руменовіч. Цей дружив з другим командантом скорострільної сотні, буковинцем чет. Яськевичем.

Командант 2-ого кінного полку сотник Ярій (Ярри), старшина австрійських драгонів, судетський німець (тоді казали чеський), був це старший, розважний та холоднокровний старшина. Ярій був дуже поважний і звичайно задуманий. Мав незвичайно гострий, пронизливий погляд, яким пронизував співбесідника наскрізь. Едмунда

Колишні члени У. Г. А. з Угриньковець пов. Заліщики.

Сидять від ліва: ст. Натурка Антін, ст. Хацинський Никола ст. Гарбузяк Степан, ст. Слугоцький Михайло, стар. ст. Дідушк Йосафат, вістун Мельник Федір, ст. Шкірка Роман, ст. Миронюк Микита, ст. Миронюк Семен, ст. Миронюк Юрко, ст. Никифорів Федір, ст. Шістка Григорій. Стоять: ст. Завачкий Іван, ст. Гуляк Проць, ст. Мельник Андрій, Мельник Іван, Децембер Василь, Шушківич Іван, Мельник Кость, Ганусяк Лесь Мирнюк Проць, Лисаковець Іван, Михась.

особисто не долюблював. Був це чесний і відданий справі вояка. Вимагаючий, строгий та проте справедливий користувався великим довірям старшин і козацтва. По переході на еміграцію, до сьогоднішнього дня не пірвав з нею звязків.

„Потіхою” І. Кінної Бригади був найбільший авантюрник між старшинами і найліпший старшина між авантюристами, командант 1-ої „гвардійської” сотні четар Петро Дереш з Добрян коло Стрия, сьогоднішній відомий літерат. Спосіб, в який розігнав кліку денікінських старшин у винницькому кабареі, зеднав йому славу в цілій бригаді. Високий ростом, дібрав собі до своєї сотні самих таких великанів, як він, посадив всіх на білі коні і „різав” гвардійця. Зрештою його „гвардійці” були такі самі, як їх командір і відомо було, що як де щось сталось, то там напевно була перша сотня. Але нічого правди скривати, як десь витворилась скрутна ситуація, там зараз посилали першу сотню, щоби рятувала. І рятувала! Під Бобріками ця сотня врятувала ситуацію. Як сьогодні бачу першу сотню. На переді четар Дереш, такий високий, що здається з коня ноги по землі волочить, а за ним його шибайголови - удачники. Хвацько вони „кропили” комуру.

Брат четаря Дереша пор. вет. Дереш був бригадним ветеринарем.

Були ще у нас у Бригаді два хорунжі зі Львова, рідні брати. На жаль забув їх прізвища і не довелося мені їх ніколи стрічати у Львові. Мабуть залишилися на Чехії. „Балакали” вони знаменитим львівським воляпіком. Їхні розмови на тему витворених ситуацій і їх оцінка з пункту бачення львівського „батяра” були перлинами „львівського” гумору.

А ще в нас була своєрідна фігура „нашої віри” хор. Зінгер або популярно Співаченко. Бідака не вмів виробити собі в бригаді належного авторитету. Проте як найближчий підвладний його з чети звязку засвідчити мушу, що виконував він обовязки як слід і з посвятою.

Другий жид в нашій бригаді, бувший розвідчик з III. Корпусу, хор. Вехер зі Стрия був це хлописько високий, пристійний, добрий кіннотчик (син власника фільварку). Цього боялись всі, бо не жартував і вмів вжити зброї, як було треба. По війні був арештований за приналежність до У.В.О. по звільненні виїхав до Аргентини, де здається помер.

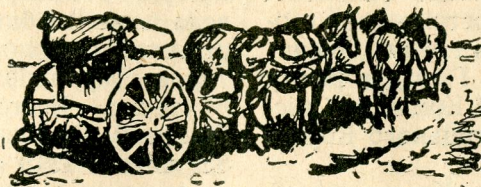
Цікава була 5 сотня в нашій Бригаді. Її склали козаки з кінної сотні охорони штабу III. Бригади ЧУГА, що пристали до нас в Бергдорфі. Командував нею сотник Савон, але здається в цілій тій сотні були самі штабскапітани і поручники. Говорили між собою по українськи, співали хором прекрасні козацькі старі пісні. Їх улюблена пісня: „Вже більше літ двісті...” Прекрасно співали! Одяг-

нені в добрі англійські мундури, представлялись під військовим оглядом незвичайно корисно, проте цілком відрізнялись від інших частин. Була між ними якась невловна спійня, якась братерство зброї, якась дивна солідарність, що навела на нас думку, що вони всі старшини. Неохоче входили з нами в балачки і зараз замовкали, якщо розмову звернено на їх минувшину. Треба підкреслити, що була це незвичайно дисциплінована частина, яка зразково поводитись і в службі і поза службою.

Були в нас в Бригаді теж і старшини італійці: поручник Мараці і містостаршина з Трієсту, якого прізвище я на жаль забув. З останнім була жінка, гарна італійка, що робила конкуренцію п. Кучеровій. Були це „день” і „ніч” нашої бригади: одна білявка а друга чорнявка. Італійка мала ще добре серце, бо робила на постоях вареники зі сметаною, кажучи ще, що вони ліпші від італійських макароні. На ці вареники запрошувала вічно голодних підхорунжих, котрі спеціально на ці okazji чекали.

Багато ще було й інших старшин в нашій Бригаді. Дивний чоловік: полковий лікар Наддніпрянець сотник Король, що говорив найкращою українською мовою, яку я колинебудь чув і здається мимо всього був самоотверженим „малоросом”, що боявся як смерті: „отделенія юга от севера”, отаман Єднак, гарний сотник 8 рос. гусарського полку Гриць Гречанівський, шира українська душа, яку виправили большевики на той світ, „ліквідуючий” пор. Сенів, що все нас молодих підхорунжих моралізував, четар Кабарівський зі Станиславова, сотенні команданти пор. Гавриляк, бл. п. Трач і Вайс, пор. Бутенко, сотник Радзієвський, пор. Спервач зі Станиславова і багато-багато інших.

Спомин свій закінчую згадкою про підхорунжих І. Кінної Бригади з мого найближчого оточення. Добре памятаю їх двох. Обом я міг ходити тоді „по табаку”, але держався їх, як міг, бо це для мене були живі зразки. Поважний та серйозний підхорунжий Глібовицький вже тоді мав велике замилування до проповідання і моралізував мене, де міг. Ідучи за покликанням підх. Глібовицький пішов на теологію і нині є священником. Підхор. Тарас, краян зі Стрия був його антиподом. Веселий, говіркий, любив заверушитись, де тільки міг. Цього вимагала від нього його жвава вдача. На ньому справдилась пословиця, що лихе не гине. Висланий зі стежою, щоби наладнати звязок з якоюсь там частиною попав до большевицької неволі. Та підхор. Тарас сам втік і визволив ще й своїх козаків. Разом з ними пробився до Ямполья живий та здоровий та втіху цілої Бригади, що вже його оплакала та по ньому „со Святими” заспівала. Вернувся, мов з того світу. Сьогодні перебуває на Чехії.

З ПОЛТАВЩИНИ ПІД БЕЛЗ

(Зі споминів команданта „2-ї Батерії 1-го Важко-гарматного Запоріжського полку”).

Написали: Д-р С. Б. і Ю. К.

З тяжкими боями відходив на початку 1919 року Запоріжський Корпус Армії У.Н.Р. з Лівобережної України, а разом з ним його артилерія: гармати, які в обороні Батьківщини несли смерть ворогам в кожному бою славних Запоріжців. А боїв тих було багато: Чи то на вулицях Золотоверхого Києва, чи на Волині, Полтавщині, чи врешті підчас славного походу на Крим. Чули їх і води Азовського Моря в часі боїв за Бердянське. Скрізь, де вітер повівав прапорами Запоріжців, там балакали їх гармати. Доля хотіла, що заговорили вони і в Галичині.

З кінцем січня 1919 року Запоріжці в відвороті дійшли до Кременчуга. Тут застав „Перший Запоріжський важкогарматний полк” наказ Головної Команди Військ У.Н.Р. відійти до Галичини.

Дня 29. січня 1919 року дістали команданти батерій наказ негайно зявитись у команданта полку полк. Ярцева. На годину 19-ту були всі в готелі „Брістоль”, де містилась команда полку. Випитування адютанта полку поручника Вайлянда, яка причина візвання, не привели ні до чого. Довідалися про неї за хвилину. Увійшов полковник Ярцев і відчитав наказ. З наказу виходило, що полк відкомандований в розпорядження Начальної Команди Галицької Армії та що негайно має вагонуватись, і на 1. лютого 1919 р. рушити у дорогу. Слідували вказівки команданта полку загального характеру та повідомлення, що одночасно Головна Команда Військ У.Н.Р. дала наказ по всіх стаціях, від Кременчуга до Тернополя, відправляти ешалон полку в першу чергу, нігде не затримуючи.

Після горячкової підготовки батерій в дорогу, поповнення запасів набоїв, харчів та упряжі зі складів в Кременчугі полк в складі 30 старшин, 900 вояків та 400 коней при 12-ти важких гарматах, дня 1. лютого 1919 р. рушив в дорогу.

По лінії Знаменка — Вапнярка — Жмеринка — Проскурів — Волочиська, ідучи без перестанку затримався перший ешалон довше щойно у Волочиськах. Їхала ним команда полку і 2-га батерія. В Волочиськах зачекали на решту батерій. Дня 4. лютого 1919 р. в год. 11 рано полк в повному складі в ешалонах вїхав на ст. Підволочиська в Галичині. Тут сердечно стрічали його представники У. Г. А. — З нагоди прибуття до Галичини був виданий наказ по полку, в якому після загальних відомостей про Галичину, була підкреслена ціль прибуття полку як допомоги для Галицької Армії, так як Галичани несли допомогу Наддніпрянській Армії на Наддніпрянщині. Потім був обід, а по нім далі до Тернополя.

В Тернополі, полковник Стефанів передав Команді полку наказ Начальної Команди Галицької Армії, яким „2 батерію 42 далекострільних гармат” відправляли в розпорядження групи „Північ” (пізніше І. Галицького Корпусу У. Г. А.), а решту батерій в розпорядження Начальної Команди. Опісля ті останні були в складі III. Галицького Корпусу У. Г. А.

Ще один скок залізницею до ст. Красне, де „2

батерія” вивантажилася 5. лютого 1919 р. о годині 15-тій і глибокими снігами в тяжкій переході через село Деревляни дісталася до Камінки Струмилової. З приємністю згадує ще й нині її командант сердечне прийняття, якого дізнали тоді старшини й козаки батерії — від пароха села Деревляни — о. Чубатого.

До Камінки Струмилової прибула батерія під вечір 6. лютого 1919. Тут зараз одержали від отамана Микитки наказ завагонуватись і податися в розпорядження сотника Володимира Стафіняка — команди „групи відтинка Угнів”, що в той час мала місце постюю в м. Кристинополі над Бугом, а частини котрої по кровавих двомісячних боях в Угнівщині саме без зміни і допомоги дальше кровавилися під Белзом з свіжими військами противника.

Ця батерія прибула до Кристинополя 7. лютого 1919. рано, але тут не вивагонуувалась, а переїхала в вагонах ближче Белза на ст. Острів. В ст. Остріві, що віддалений від Белза 11. кілометрів вивагонуувалась. Вояки й старшини помолилися, розглянулись по історичних Белзьких полях, а дня 8. лютого 1919. рано в перше заговорили запоріжські гармати на галиць. фронті. Саме того дня частини „групи відтинка Угнів” околото 5-ої рано розпочали концентричний наступ на Белз.

Побіч батерії поручника Околота — була ця батерія другою з черги, що спомагала піхотні частини „групи відтинка Угнів”, пізнішої 9-ої Бригади У. Г. А. через цілий час їх дальших важких боїв за княжий город Белз, що тягнулися майже день в день аж до 14. травня 1919 року, а потім ще якийсь час в часі відвороту аж до вичерпання привезених з Кременчуга 9.000 набоїв.

Батерія мала назву: „2. Батерія 1-го Важкогарматного Запоріжського Полку”. В її склад входили, при чотирох далекострільних 12-цять центиметр. російських гармат — 5 старшин, 21 підстаршин і 202 гармашів. Командував батерією сотник Юрій Кононів — родом з Києва. Його заступником був поручник Володимир Беняк Залужний родом з Холмщини (поляг під Білою Церквою дня 25. серпня 1919 року в наступі на Київ). Господарською і муніципальною частиною завідував поручник Ернест Вайлянд німець родом з Курляндії. Крім того до командного складу батерії належали поручник Петро Панченко — родом з Харківщини (учитель з цив. професії — його розстріляли більшовики в Одесі в 1920 році) та хорунжий Евстахій Красовський. Всі вояки походили переважно з Полтавщини, було між ними декілька і з Чернігівщини.

В часі боїв за Белз в дні 19. II. 1919 року „2-батерія” стояла під Мицовом і з відсіля обстрілювала позиції і батерії противника в Белзі. Тоді від цільного ворожого гарматнього стрілу впало чотирох гармашів: Іван Мирошниченко, Гаврило Крутенко, Нестор Мирон, Яремко Никодим, усі Полтавці. Величаві похорони їх відбулися щойно 23. лютого 1919 року в Кристинополі. Поховано їх на місцевім кладовищі.

ТЕРЕЗИН

(Спомин з побуту одної частини УГА в ЧСР.)

Написав: Степан Лисак

Терезин — мале містечко в північній Чехії, колишня австрійська твердиня збудована 1778 р. за часів панування Йосифа II., по заборі Судетів, зо своїми 4.500 мешканцями лежить тісно у границь нової Німеччини. Та не довго терезинська твердиня пишалась сильними мурами. 1877 року австрійські власти із стратегічних причин зліквідували твердиню і перемінили на звичайний гарнізон; залишено в ній постоем 3 полки війська.

Але не зліквідувала відому терезинську вязницю т. зв. „Малий фестунг“, кругом оточену ровами з водою, що ще й нині у своїх масивних мурах ховає в'язнів — найтяжчих злочинців.

За світової війни аж до її кінця — містечко Терезин — було другим Талергофом славянських народів. В терезинських казематах „малого фестунгу“ — австрійська військова юстиція мучила політично підозрілих Славян Там також замордовано сербського студента Г. Принціпа, що своїм пострілом в Сараєві 1914 року — наслідника австрійського трону Фердинанда д'Есте — спричинив вибух світової війни.

В терезинській вязниці мучено і наших людей — українську інтелігенцію. В тих страшних часах малярська солдатеска записувала їх їхньою невинною кровю до своїх актів „за зраду нашого монарха“. На окремих загоні — на терезинсько-боговицькім цвинтарі лежать ці жертви у вічному спокою. На їх непомітних могилах на малих хрестах прибиті таблиці з іменами — вже давно зтертими дощами та літами. Тільки завідуючий цими „забутими могилами“ — безрукий чеський старшина може вам послужити їхніми іменами зо свого архіву та притім розкаже вам, як вони у цьому пеклі гинули з рук малярських садистів.

В цьому містечку, якого історія записалась вічною ганьбою у поневолених славянських народів (й нас українців), довелось нам — вигнанцям — пережити кілька літ в одностроях Української Галицької Армії.

В осені 1920 року дві сотні частини ген. Кравса, що тому два тижні прибула з рідних земель до табору в Ліберці, були командовані на бажання чеської команди до Терезина. Нас закатировано у великих касарнях І. Саперського полку. Командантом нашого півкуреня назначено сот. Баковича. Сотенними командантами були: сот. Староселець та сот. Станімір (Бандурка). За кілька днів дали нам в касарнях полатані плащі і такі ж черевики, кріси до рук та гайда на „стражі“ — сповняти в гарнізоні військовою службою. Кожного дня по обіді (сотні змінювались) стояла наша одна сотня в повній зброї на розлогій терезинській площі, де чеський дижурний старшина призначував нашим четам службові райони. Наші стрільці сповняли службу біля порохівень, пекарень, лічниці, касарень, команди міста та згаданого „малого фестунгу“. З цією службою мала українська команда великі клопоти. Біда була з тим, що

в наших двох сотнях був великий підстаршинський стан; майже кожний шостий у четі був старшим десятником, булавним — не вчисляючи степенів нижчих підстаршин. Поважне число підстаршин збільшилося з тим, що багато їх прибуло до Ліберця з італійського полону, а деякі поспішилися „служити“ до Української Армії а „віденського фронту“. Команда міста (чеська) вимагала від нас повного стану мужви до служби, а справники сотень морочили собі голови, звідки їх взяти. Не було ради! Приказ є приказ! Старші десятники, вусаті булавні мусіли також брати кріси на плечі та стояти на стійках біля магазину. Пригадую собі, що один підхорунжий рішуче запротестував, що з крісом на стійку не піде. Сот. Бакович дуже розлютився й покарав його кількадечним арештом. І це не допомогло. Молодий підхорунжий настоював на своїм і чеського кріса на плечі не взяв. За кару дали йому заняття в касарнях.

В 1920 році молода Чехословацька Армія не мала ще у своїх 12-ти дивізіях повного стану. Більша частина армії, переважно легіонери з історичних чеських земель, тоді знаходились на Словаччині, де недавно малярські большевики — під проводом малярського жида Белі Куна — хотіли насильно дати цій країні „повну автономію“.

На вічну пам'ять годиться пригадати, що в цих боях на Словаччині проти банд Белі Куна брала участь й Гірська Бригада УГА під командою от. Чорного, і що в бою під Новими Замками полягло 264 українських боеків.

Отже зрозуміло, що чехам українські військові частини були дуже корисні, бо „братці“ українці своєю кровю помагали братам чехам та словакам будувати їх нову державу.

В місяці грудні до нашого півкуреня в Терезині прилучено ще одну сотню Гірської Бригади, яка вже перед нашим приходом сповняла тут службу і так повстав І. Український Робітничий Курінь в Терезині. Командантом новоформованого куреня іменовано сот. Івана Вариводу. Сотники: Бакович, Староселець, Станімір та інші молодші старшини з четою підстаршин виїхали службово до інших робітничих відділів на провінцію в Чехах.

При кінці того ж місяця на приказ команди куреня приділено 30 стрільців й підстаршин службово до Дивізійної Лічниці ч. 3. в Терезині. Командант Лічниці полк. д-р Ледерер прийняв від нас звіт та зараз на місці з командантом санітарної сотні призначив підстаршин на такі „посади“:

Булавний В. Герула — до канцелярії: евіденція хворих.

Булавний І. Березицький — кмдт І. від. лічниці

Булавний В. Волощак — кмдт II. від. лічниці.

Ст. дес. Кіт — кмдт III. від. лічниці.

Ст. дес. Т. Дацків — кмдт IV. від. лічниці.

Ст. дес. М. Рудий — кмдт V. від. лічниці.

Ст. дес. М. Костик — дезінфекція.

Підхор. С. Лисак — канцелярія. Заряд будівничий.

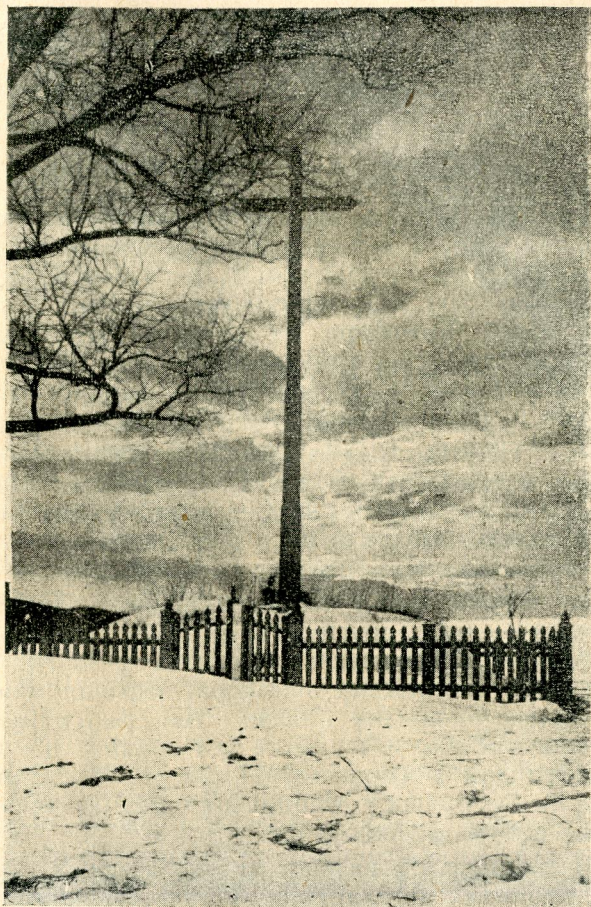
Стрільців і двох вистунів розділено по кімнатах хворих як санітарів. Наші підстаршини у функції ком-тів відділів Лічниці мали повні руки праці. Кожного дня рано виготовляли точний звіт хворих, писали харчеві листки, кликали хворих на лікарську візиту, і дбали про порядок у своїх кімнатах. Крім праці на своїх відділах раз у тижні тримали підстаршини дижурну службу у Лічниці. І тут були з цією службою великі труднощі. Того часу не було ще в чеськім війську порядної дисципліни. На кімнатах хворих лежало багато старих вояків — легіонерів. Без перепусток, лікарського дозволу, залишали свої кімнати (коли їх не пущено брамою, то перелазили мур) і цілу ніч гуляти, а вранці вертались „лікуватись” до своїх убікацій. Такі випадки ми точно записували до книги звітів. Кмдт Лічниці сам не знав, що йому робити з такими „пацієнтами”. Легіонери — славне заграничне військо. Без сумніву були тоді героями в очах населення й домашнього війська. Полк д-р Ледерер навіть не відважився їх покарати, посилаючи оці звіти службово до їх полків, де були приділені. За кілька місяців ми призвичаїлись до нових обставин. Навчилися трохи чеської мови, так що наше нове „командування” було з нас вдоволене.

Комдт і шеф-лікар відносились до нас — підстаршин і стрільців — з неменшою пошаною, як до свого війська. Були це старі австрійські полковники, тільки один із них — на II. очнім відділі — ординував підполк. „руських” легій д-р Віметаль.

Наше стрілецьтво мешкало спільно в одній великій кімнаті, де порядку доглядав кавалерист ст. дес. Кіт. (Підстаршини мали окремі кімнати на своїх відділах.) Харчувались ми у кухні санітарної сотні. Харчі були добрі. Виблідлі, хороовиті стрілецькі обличчя — від страждання та тифу на рідних землях — по часі поправились й знову виглядали молодо. Що десять днів побирали стрільці 20 кч платні, ст. дес. булавні 65 кч. Старшини мали місячні „гажі” на рівні з чеськими старшинами.

Терезин — сіре місто. У нім стоять три полки війська, дивізійна пекарня, провіантура, суд, автоколонна та інші військові майстерні. Куди глянеш — всюди „господи” (гостинниці) і закурені фасади старих касарень. Наше стрілецьтво радше ходило на прохід до близьких Літомириць. Це гарне місто, мало 45.000 мешканців німців, що до українців відносились дуже приязно. Тут також стояла одна українська сотня (квартирувала в будинку Команди III. дивізії) з групи ген. Кравса, під к-дою відомого акад. маляря сот. Ю. Буцманюка. В місті є театр, кіна, першорядні каварні. В міській читальні користувались ми безплатно часописами.

Трохи пізніше в терезинському курені зорганізовано Стрільцький Хор та Аматорський Театральний Гурток під веденням чет. Фігури(?). В роковини українських свят влаштовувано святочні академії та різні імпрези, в яких інколи брали участь також німці та чехи. Курінною бібліотекою завідував чет. Сапішук. Найбільше улюбле-

Стрільцька могила 22 підстаршин і стрільців У. Г. А. в Белзі. Всі згинули 8. II. 1919. р. під Белзом. 12. II. 1937., їх ексгумовано на военний цвинтар в Белзі. Світлина з лютого 1935. р.

ним журналом стрільців був добре редагований „Український Скиталець”, в якому були співробітниками й деякі наші стрільці.

В 1921 р. завітав до Лічниці на інспекцію Начальник Головного Штабу — ген. Ян Сирові. За українців голосився в нього ст. дес. Кіт. Того ж року приїхав до Лічниці сам міністр Народної Оборони — Фр. Удржаль, по смерті А. Швєглі — довголітній премієр міністрів. Тоді у міністра голосився я. Командант Лічниці полк. д-р Ледерер до могого голошення додав: „Пане Міністре! Українці в лічниці виконують правильно свою службу. Я ними задоволений”. Мін. Удржаль простяг до мене руку та сказав: „Дякую вам пане „ротмістрже”. Я радію, що пан полковник вами задоволений. Перекажіть вашим братам - українцям — мій привіт „На здар!”. (Слова ці я гірко пригадав собі вісім літ пізніше, коли за влади цього ж міністра — поліційний комісар в Празі сказав мені приблизно так: „...ви у нас небажані гості... Всіх вас до одного стиснути в кулак (притім показав стиснений кулак) і без милосердя викинути геть”).

Проїшов другий рік скитання. Перший Український Робітничий Курінь в Терезині сповняв даліше з крісами службу в гарнізоні. Кількох старшин з куреня виїхало на продовжування своїх студій до Праги. Курінь доповнено двома четами з табору в Ліберці. Команду куреня від сот. Івана Вариводи — перебрав новопрйбувший бул. ст.

жандармерії майор УГА — Іван Дичка. (Помер на Закарпатській Україні 1937 р.).

По короткій недузї помер у лічниці кмдт літомерицької сотні — чет. Чубко та чет. Іван Рудницький. Похорони наших старшин та стрільців відбулись при асистії військової оркестри 42 п. п. з участю чеської військової делегації, відпоручника команди міста, полків та ін. Заходом українського стрілецтва в Терезині збудовано на тамошньому цвинтарі гарний пам'ятник помершим Українським Воїнам.

На початку 1923 р. наш комдт Лічниці сот. Іван Рудницький виїхав на посаду військового аташе при уряді ЗУНР в Празі. На його місце призначено пор. Хоміцького.

Час минав... Прийшов день 13-го березня 1923 р. Шеф чехосл. мін. закорд. справ д-р Е. Бенеш голосував на тій же конференції в нашу некористь. Деякі українські старшини з цього приводу демонстративно опустили Чехословаччину та виїхали до інших європейських держав. В слід за чим чеська влада зменшила до мінімум стріл. та старшинам платню й почала до нас відноситись якось холодніше. Зневірене стрілецтво почало гуртом покидати свої частини і розліталось куди хто хотів. Все це відбувалось без дозволу команди частин. Щоби запобігти такому станові — завітав до Терезина з Української Військової Команди в Ліберці покійний ген. Вольф. Палкою промовою підбадьорував він стрілецтво, наказував, прорив та обіцяв, що справа поліпшиться.

Військова Команда і Політичний Провід Уряду ЗУНР робили всякі зусилля захоронити в цілості частину Української Армії на еміграції в ЧСР, однак без успіху. Між стрілецтвом ходили всякі вістки. Одні казали, що виїдемо до Югославії, інші, аж до Аргентини, інші твердили, що нас візьме до себе Литва. Що було в тому правди, не знаю, але памятаю, що на ціли переїзду збирали гроші. Кожний давав, хто що міг. Стрелець Палій, що мав сваяків в Америці, жертвував на ту ціль 100 доларів. А тих Паліїв було серед стрілецтва більше. Згодом виявилось, що і з цього проекту нічого не вийшло і тим самим ми залишились на старих постоях. Але не на довго... На весні 1924 р. чеська влада почала ліквідувати українські Робітничі Відділи та Центральний Табор в Ліберці. Більша частина стрілецтва терезинського куреня найшла собі працю у близьких околицях. Працювали на шляхах, при регуляціях рік, у цегольних та сільських роботах.

В роках конюнктури праці було всюди досить. Уряди, ні хлібодавці не звертали уваги, що ми чужинці; хто хотів працювати — заняття знайшов. (Пригадую собі, що лише ф-ма „Шіхт“ — велика фабрика для виробу мила в Усті над Лабою — не прийняла до своїх заведень ні одного українця).

З кінцем р. 1924. я попрощався з товаришами та виїхав в півн. Чехію шукати заняття. За якийсь час розїхались останні стрільці й старшини і так ми формально перестали бути вояками колишньої славної Української Галицької Армії.

Учасники Визвольних Змагань із села Милівці, (пов. Заліщики) тепер пов. Чортків: 1) Ряд довший від ліва: 1. стр. Павлишин Стефан, 2. стр. Чепига Спиридіон, 3. стр. Луговик Михайло, 4. стр. Чепига Михайло, 5. стр. Зубчик Іван. 2) Ряд: 1. стр. Василевич Михайло, 2. вїст. Багрії Стефан, 3. дес. Матвій Стефан ранений Рудки, 4. дес. Пуляк Андрій, 5. вїст. Окулянка Нікола, 6. ст. стр. Українець Антін, 7. стр. Паславський Петро. 3) Ряд: 1. стр. Чепига Іван, 2. стр. Пилипів Юрій, 3. стр. Поворозник Гнат, 4. стр. Пуляк Михайло, 5. Пуляк Ілія інвалід 20%, 6. стр. Сенишин Петро. 4) Ряд горішній: 1. стр. Пуляк Петро, 2. стр. Сенишин Еміліян, 3. стр. Пуляк Гнат, 4. стр. Чепига Ілія, 5. стр. Жизномірський Антін, 6. стр. Попик Федор ранений Рудки. Не вернули додому: Стрільці У.Г.А. (п. полон) 1. Максимчук Василь пом. Берестя. 2. Ловяк Яків пом. Берестя, 3. Паславський Степан пом. Берестя (лічниця), 4. Крокош Ілія пом. Чортків, 5. Чепига Василь пом. на В. Україні, 6. Барялюк Кирило пом. на Вел. Україні, 7. Колодій Антін поляг в бою під Бережанами, 8. Окулянка Іван пом. на Вел. Україні.

Княжі Голі Гори і Рожне Поле

Написав: Богдан Гошовський

(Докінчення)

Зважаючи, що перехід голосівки о на і вповні згідний з законами української мови, доходимо до висновку, що „поле Ріжна” (та й „Підріжна”) це колишнє „Поле Рожне” (в Лавр. Іпат. під. р. 1099), чи теж „Рожне поле” (в Лавр. під 1144), себто памятке місце великого бою українських князів. Що справді був тут бій, і що був це „бій лютий і з обох боків падало багато”, цього сьогодні мовчазними і рівночасно багатомовними свідками є дві великі могили, що в них — як можна припускати — похоронили побідники поляглих воїнів - дружинників.

Могили віддалені від себе приблизно 2 км. і менша з них, положена ближче села Борткова (в віддал. ок. 3 км.) має 60 кроків обводу і 2 м. височини, друга, приблизно втрое більша, частинно розорана і важко знати точний її обвід (промір ок. 35 кр.)⁹⁾.

Ні про могили, ні про значіння назви „Ріжна” не вміють місцеві селяни нічого сказати, що, вважаю, є теж доказом їх давнього походження.

Залишається розглянути, чи Ріжна лежить „на межі” колишнього володіння Ростиславичів. Коли глянемо на карту Галичини того часу, побачимо, що північна її границя, починаючись на Заході, бігла понад Любачів на півд. схід, проходила на полудне від Бужська, (що залишався по боці колишнього князівства) і підходячи до пограничних Гологір звертала звідси попри Вороняки на півн. схід до чергового пограничного города Пліснеська, щоб обнявши його луком, продовжати далі свій півд. східний напрям.

Сьогоднішній Бортків і поле Ріжна лежать в прямій лінії (ок. 20 км.) на південь від Бужська, себто якраз на колишній гал. вол. границі і з того бачимо, що саме тут по побіднім бою сказали князі „досить нам стати на своїй межі”.

Коли ж до того пригадаємо собі, що Давид Ігорович шов на підбій Василькової волости з Володимира прямо на полудне в напрямі Бужська, де обляг його Володар, то певно і Святополк, прогнавши Давида з Волині рушив на Ростиславичів (прямуючи мабуть на Звенигород), цим самим шляхом на Бужськ, щоб на недалекому від нього Рожному полі понести повну поразку і з розбитками та в соромі вернутися до Володимира.

В обличчі дотеперішніх завваг не залишається ніякого сумніву, що довго розшукуване істориками Рожне поле знаходиться в сусідстві Гологір біля сьогоднішнього Борткова в Золочівщині і що саме тут пройшов у 1099 р. той бій, в якому — по словам літописця-священника — вживався „побожним людям хрест, що уносився над Васильковим військом”, немов благословляючи його на перемогу над Святополком за його невірність приязі на мир і згоду, бій, що в дальших наслідках

поклав основи під продовження української державности в виді Галицько - Волинської держави і поруч з неменш славною перемогою над мадярами під Перемишлем належить до „найсвітліших моментів нашої воєнної історії взагалі” (М. Голубець).¹⁰⁾

Правда, був цей бій наслідком княжих невгодин-крамол, але був він одним з найважливіших в тій низці воєн, що ними — по словам Грушівського — оба Ростиславичі в часі тридцятилітнього князювання оборонили самостійність Галицької Землі від Польщі, Угорщини і Волині. Важність боротьби з Польщею й Угорщиною з національного й історичного погляду сама собою ясна — продовжає Грушівський — але й боротьба з Волиню не була позбавлена цієї ваги, хоч на перший погляд може виглядати на просту міжусобицю. — Важно було, щоб Галичина перестала бути прищипкою до київського стола, якою так довго була Волинь, щоби вона стала метою для своєї династії, яка б подбала про забезпечення тієї загроженої позиції, що її в ролі київської провінції, могли занедбати серед хуртовин, що виснажували енергію київської влади. Завдяки діяльності Ростиславичів заложено підвалини для зросту ваги цієї далекої від центра української волости й треба було тільки чоловіка, що розумів би використати вже зроблене й повести Галичину по наміченій дорозі”.

V.

Таким чоловіком був саме Володимирко Володаревич, що вслід за батьком мусів далі відбивати чергові походи київських князів і тоді — як вже знаємо — на Рожнім полі мало знову прийти до збройної зустрічі. Галицький князь одначе, не маючи мабуть доволі сил до бою на отвертім полі, зайняв таку — видно сильну позицію в сусідніх Гологорах, що київський Всеволод навіть не брався тут до облоги, лиш рушив далі походом на Звенигород.

Що Гологори були справді оборонним, хоч певне й невеликим городком - твердиною, на це поза літописом вказує городище, положене на високому, тепер залісеному горбі над сьогоднішнім сільцем Гологірки (колись чи не передмістям Гологір). Це городище — це — по всій правдоподібности — колишній дітинець (внутрішня частина города), забезпечений трьома рядами до 2 м. високих валів, з яких середний начисляє кр. 100 кро-

¹⁰⁾ В своїй істор. повісті п. з. „Василько Ростиславич” (Берлін 1928) Волод. Бірчак заповів, що її продовженням буде оповідання „На Рожному полі”. Видно одначе не виявилось, бо — як пише автор, — він „прийшов до переконання, що ліпше вибрати ті моменти з нашої історії, де виступає злука до одної мети, згода й сила, як ті, коли наші князі чубилися й билися”. Покинувши по році праці „На Рожному полі” взявся до бою під Перемишлем, який і змалював у повісті „Володар Ростиславич” (вид. Просвіти, Львів 1930).

⁹⁾ Молодому місцевому кооператорові Стефанові Шульганові, одному з тих, що „додивлюються до городищ і могил”, складаю тут за вказання „Ріжної” і її могил свою подяку.

ків проміру. Певних слідів укріплень довкілляного міста тяжко знайти, мабуть тому, що звичайно будували вони багато слабші від укріплень дітинця, до того ж в нашому випадку не ошаджувала їх праця плуга (городище низче ліса окужають здебільша поля). Деякі познаки валів можна бачити в самих Гологірках та й в напрямі Гологір, але певности щодо цього немає. Нинішні Гологори розложилися оподалік на схід від городища над великим ставом, що його творить Золота Липа. Ріка ця була певне природною обороною міста, а крім неї боронили тут доступу з полудня й неприходимі багна, що простягалися на великому просторі понад річкою Гологіркою, почавши від підніжжа Гологір аж мабуть там під Рожне поле, що положене на вищому поземі. Багна ці, не дивлячись на час і меліорацію залишилися частинно й до сьогодні між Гологороми та сусідніми селами (Стінка, Трудовач, Новосілки, Вільшаниця). Коли саме й як повстав та розвивався город, про це годі щонебудь — з браку вісток — сказати. Поза згадкою з 1144 р. стрічаємося з назвою Гологори в княжих часах ще лиш один раз в Галицько-Волинськїм Літописі під р. 1232, а саме в часах короля Данила, коли зводив він бої з невірними галицькими боярами та угорським королем-наїздником Андрієм. Король, зайнявши Ярославль, рушив походом на Галич і тоді — по словом Іпат. Літопису — „Климьта же с Голих гор убїжа от князя Данила ко королеви і по нем всі бояри Галичкі предашася”.

З отсеї, такої — на жаль — питомої для того часу вістки про невірність бояр можемо заключати, що Климьта був власником Гологір і як такий мав більшу дружину та взагалі був знатним боярином, коли вслід за ним піддалися королеви всі бояри.

Татарське лихоліття, що почалося за володіння Данила, не остало без наслідків і для Гологір. Зі зруйнованого княжого міста-твердині остався до сьогодні тільки одинокий свідок - пам'ятка: вали городища. Все інше, побудоване, як звичайно в той час з дерева, не залишило по собі жадного сліду. Все ж, не дивлячись на те, що татарські, а далі й турецькі походи — набіги не вгавали, Гологори не тільки що перебули лихоліття, але стали згодом щораз більше зростати.

Цікавою пам'яткою завзятих змагань з татарськими наскоками є пам'ятник, здвигнутий на могилі оборонців міста в бою з татарами в 1442 р. Мурований з каменя та цегли заховався по віднові до сьогодні на високому горбі й видніє здалека над місточком. Перед світовою війною поставлено було на його вершкуні статую Христа, а по боках розмальовано Євангелістів. Зі статуї та малюнків і знаку тепер немає. Заховався мабуть найдовше малюнок св. Марка, бо пам'ятник так і звуть „св. Марко”.

Розказують теж, що тут похований „турецький баша”, що погіб тут при добуванні міста.

З того може часу походять руїни замку з ланогого каменя, що заховалися до нині разом з оборонними валами. Замок був чотирибачний, з 4-ма баштами й належав до власників Гологір, що ними були до 1441 р. нащадки бояр і звалися Гологірськими. Останній з них, Николай Гологірський, утікаючи, залишив Гологори дочці Єлиса-

веті, одначе мусіла вона кидати батьківщину, ругована польським шляхтичем Іваном зі Сінни. Галичина, як відомо, опинилася з другої половини XIV. ст. під володінням Польщі і саме польський король Володислав Ягайлончик, ставши в 1440 р. теж угорським королем, покликуював до Угорщини для воєнних цілей польських вельмож і шляхту і за це та за інші заслуги роздавав їм посілости українських бояр в Галичині. І так м. і. привілеєм з Буди в 1441 р. надав він Олесько з приналежними Гологороми та Золочевом згаданому Іванові зі Сінни.

Безустанні татарські та й турецькі набіги на Поділля й Галичину змушували до плянної оборони і внаслідок того ряд місцевостей стає сильними твердинями. До групи визначних галицьких твердинь належить попри сусідні Глиняни і Буськ теж гологірський замок. Про його оборонність свідчить хочби факт, що турки в часі походу 1498 року навіть не старалися добувати Гологір, вдоволяючись руйнуванням околиці.

Найбільший розвиток містечка починається з початком XV. ст. Тоді стає воно одним з більших провінційальних осередків торгівлі, чому безперечно сприяло положення при т. зв. Кучманському шляху зі сходу, головно з Камінця Под. — тоді великого торг. осередка — до Львова. Торговельний розвиток поступав тут так сильно, що в 1461 р. львівське купецтво, дбайливе за свої інтереси вислало окреме письмо до влади, зясовуючи загрозливість гологірських, рогатинських, теребовельських і др. провінційальних ярмарків для торгівлі Львова, чим зменшуються тут доходи королівського мита. І хоч внаслідок того письма король Казимир Ягайлончик, зніс названі ярмарки, вони не припинилися, навпаки, Гологори стають де далі таким сильним торговельним осередком, що тут зїзджаються та торгують не тільки краєві купці, але й зі Шлеська, Кракова, Данцігу і т. д.

В XVI ст. гологірські міщани мають вже право побирання мита від перевожених товарів, що сильно пособляє зростові їх багатства, а вслід за тим розвиткові культури. Численне українське міщанство і дрібна шляхта плекають глибоку національну свідомість і, йдучи слідом львівських міщан, закладають вони в себе церковне брацтво на статутах і під проводом Успенського брацтва у Львові.

Ближче про діяльність цього брацтва годі щонебудь сказати, але вже самий факт існування цієї одинокої в той час на наших землях національно-церковної української установи доказує високу свідомість і організованість гологірського міщанства. З архіву Ставропігійського Інституту довідуємося, що з весною 1588 відвідав брацтво львівський владика Гедеон Балабан і що провідниками брацтва, отже і гологірських міщан були тоді два братчики — Васко Бабич і Нечимор Сагайдачник. В той час було в Гологорох три церкви: св. Николая, Рождества Пресв. Богородиці і св. Георгія, а парохом при цій останній в р. 1592 був якийсь о.Василий. В часі світової війни церква ця погоріла і на її місце побудовно в 1927 р. нову муровану. В тому теж мабуть часі, на всякий раз перед 1630 р. повсталася четверта церква св. Тройці в тій частині міста, що зветься „Воля”. Всі ці церкви,

хоча й у зміненому виді заховалися досі, з виїмком церкви св. Николая.

Торговельний розвиток Гологір починає поступово слабнути з кінцем XVI і початком XVII ст., себто від часу, коли право побирання мита від перевожених товарів одержала шляхта. Занепадає тут теж українське ремесло, як і всюди обмежуване в правах ремісничими цехами, а щораз більший у тому часі наплив жидів до міст перемінно згодом майже чисто українські Гологори в заживлене містечко.

Все ж у XVII. ст. живе тут численне українське міщанство, серед якого знаходять теж свій живий відзвук тодішні політично-воєнні події, спричинені могутнім зривом Хмельниччини. Свідчить про це лист Самуїла Кушевича, висланий 4. жовтня 1648 р. зі Львова до Варшави зі звідомленням про сучасні події і про зловлення висланника гологірських міщан з листом до Хмельницького. В ньому м. і. читаємо:

„Jusz na nas avis locutius wola hostis adest. Zdraycy mieszczanie glogurscy iednego z pośrodku siebie do Chmielnickiego wyprawili z listem, w którym proszą y żadaia, aby im contra tyrranidem Polonarum (patrz w m. m. p. impiam vocem!) chciał subvenire niemieszkanie, obiecuiąc omnia suppeditamenta bello. Poimany od kozaków in ci p. Sieniawsk ego. y tu do Lwowa secunda de praesentis przyprowadzony, a po tym na tortury dany iest: prope horam suplicium odniesie, aby y drudzy, poniewasz nie chcą virtutis amore, przynamniej formidine paene deterreantur a perfidia”.

Період Хмельниччини, не дивлячись на походи на Львів, не мав для Галичини якогось переломового значіння і українське життя в умовах тодішньої політичної дійсності завмірало тут щораз більше.

Одинокий дотепер вірний церкві й нації міщанський елемент витрачував щораз більше національну свідомість і убожив, зливаючись поступово з темною селянською масою, а міста й торгівлю опанували вже майже всецільо жиди.

З переходом Галичини в 1772 р. до Австрії Гологори, як і майже всі інші міста, уявляють собою напів жидівську місцевість, що безповоротно залишила за собою період найбільшого розвитку з українським міщанством на чолі. Бурхливі події та й невпорядковані відносини XVII. і XVIII. ст. причинилися немало до упадку міста, якому не зарадив і прихід австрійської влади. Правда, все ще відбуваються тут великі ярмарки, однак не мають вже вони свого колишнього значіння, ані колишнього багатства товарів. Причиною того було теж проведення нових шляхів, а за тим перенесення торговельних осередків. Гологори залишилися від головних шляхів на боці й ярмарки гологірські стають локальними і торгують місцевим товаром. Німецький подорожник Рорер, згадуючи в своїй книжці з 1804 р. про золочівський циркул (повіт) говорить, що сильно розвинений є в ньому ткацький промисл, а величезні скілько-сти полотна продають на ярмарках в Гологорах. Полотна ці, призначені головню на корабельні вітрила мають і по 25 аршинів довжини і їх збу-

вають до Данцігу посередники-жиди, визискуючи — як сам автор стверджує — ганебно працівників. Самий золочівський циркул збував полотна до Данцігу на суму 4 до 5 тисяч дукатів.

Гологори — містечко жило до світової війни. Зона завдала йому останній і вже смертельний удар. Спалене й зруйноване до щенту, лиш частинно відбудувалося, щоб по війні стати вже тільки селом.

Шематизм Льв. Гр. Кат. Єпархії на р. 1935/36 виказує в Гологорах (разом з Гологорами-Волею) 2404 мешканців, в тому українців 1609, жидів вже лиш 509.

Нащадки колишніх українських міщан і дрібної української шляхти, що колись, для оборони прав рідної церкви й народу об'єдналися в брацтво та плекали вольного духа — оці нащадки стали сьогодні здебільша дрібноземельними селянами, серед яких і спогад про минулу славу княжого города майже затратився. Нагадують однак про неї вали городища, що в них, на місці колишнього замку-твердині й досі заховалася невеличка, згадувана вже церква Різдва Пр. Діви Марії, що належить тепер до села Гологірок.

ЛІТЕРАТУРА:

- М. Возняк: Старе українське письменство, Львів 1922.
Хр. Лопаревъ: Слово о погибели Рускыя земли, Сиб. 1892.
Б. Мусоліні: *Navigare necesse* — промови і писання, пер. М. Островерхи, Львів 1938.
М. Грушівський: Історія України-Руси, Т. II. і VI.
— — : Жерела до історії України-Руси, Т. IV.
— — : Галицький Звенигород, Записки НТШ, Т. 31—32.
Ст. Рудницький: Руські землі польської корони при к. XV. в.
Д. Зубрицький: Історія древнаго Галическо-Русского Княжества, Львів, 1852 ч. II.
І. Шараневич: Історія Галицько-Волод. Руси, Львів 1863.
М. Погодинъ: Изслѣдованія, замѣченія и лекціи... о русской исторіи Москвы, 1850, Т. IV.
Петрушевич: Дополненія про Сводн. Гал. русской Лѣтоп. (стор. 11 і 156)
Полное собраніе русскихъ Лѣтописей, Изд. 2. Сиб.
Т. Коструба: Гал. вол. Літопис, Львів, 1936.
Дашкевич: Галицький князь Данило. Р. I. Б. Т. 5.
І. Шараневич: внутр. відносин Гал. Руси в др. пол. XV. ст. Р. I. Б. Т. 5.
Шематизм Гр. Кат. Льв. Єпархії на 1935/36.
Р. Маркевич: Гологори — Золочівське Слово, — Золочів, 1933, ч. 5—6.
Monumenta confraternitatis Stawropigianac Leopoliensis. Leopols 1858 ч. 1.
(Joseph Rohrer): Versuch über die slawischen Bewohner der österr. Monarchie, Wien 1804.
Ja L m: Starożytny Dźwinogród i Rożne pole — Dziennik Polski i osbno Lwów 1836.
A. Poniński: Listy i akta P. Myszkowskie o, Kraków 1898 (Archiwum istor. Kom. Krak. Ak.)
Atlas geograficzny T II
A. Czolowski i B. Janusz: P zesłłość i załytki województwa tarnopolskiego, Tarnopol 1926.
Atta grodzkie i ziemskie T VI. i др.

У ЗБІРНИЙ СТАНИЦІ СТАРШИН У ХВАСТОВІ І КИЄВІ

Написав: о. Михайло Божак.

З Бірзулі (гл. Л. Ч. К. за лютий 1939 рік) — наш ешелон по 12 деннім постою — відіхав до Києва. Ми навіть буцімто тішилися, бо перед нами було заняття, а не сіра буденщина та ріжного роду поголоски. Перед нами був: „Курс політичних наук азбуки комунізму“, або військова академія „красних командірів“.

Та заки прибули ми до Києва — наш ешелон затримався на стації Хвастів 10 днів. Большевики боялися нас відразу відправити в Київ, бо ми були „неблагонадьожні“. В додатку ми не були ще роззброєні і могли захопити в Києві „владу“ в свої руки. Не тільки „вельможі“ большевицького режму боялися нас, але „самі свої“ обсервували нас, підслухували, щоби збагнути наш дух.

У Хвастові не мали ми ніякого заняття. Та зате сензацією для нас були пересування большевицьких боєвих частин та концентрація їх в околицях Києва. Ми бачили на власні очі, що щось робиться і щось буде нового! Поза цим ходили ми по двох, трьох до міста, та з жахом оглядали ми понижені жидівські дільниці міста, які потерпіли від погромів. У місті було тільки кільканадцять родин жидівського населення.

По 10 деннім нашій побуті — дижурний стації Хвастів тов. Прокопов повідомив нашого команданта ешелону (здається сот. Мельник), що на другий день в 10. год. передполуднем відходить ешелон до Києва. Тому видано приказ, щоби всі були готові до відїзду, та щоби ніхто поза означеною годиною не йшов до міста.

Другого дня не відіхав наш ешелон в 10. год. з тої причини, що паровіз не мав дров до палення (вугля на стації зовсім не було). Треба було нам звідкинебудь пристарати дров. Дрова роздобули з жидівських дільниць міста Хвастова. Паровіз розпалили, він набрав пари і десь перед 12. год. вполудне мав ешелон вирушити в дорогу. Але ми не відіхали. Оце якийсь „отряд“ недобитків і босяків таращанської дивізії зайняв на стацію і почав стрілянину. Ця дивізія оперувала коло Вапнярки проти повстанців. Повисідали з вагонів і пішли в місто „трошки погуляти“. Вигукували на ціле горло і провокували нас. Ми сиділи у вагонах і не відзивалися. Ранених не було, бо славний „отряд“ стріляв догори. Вночі „отряд“ відіхав до Києва, а наш ешелон в 3. год. 30 минут відіхав також до Києва. На стації Васильків під Києвом зупинився ешелон 25 хвилин, а звідси приїхав до Києва на „товарну стацію“ ч. 2.

Тут стояли ми яких 18 днів. За цей час оглядали ми „золотоверхий Київ“. Не зробив він на нас позитивного вражіння! Всюди було сміття-непорядок! Електрична інсталяція в Печерській Лаврі була м'ським шумовинням знищена. Монахи присвічували відвідувачам свічками, показували мумії в трунах, та пояснювали російською мовою. За це в нагороду отримували монахи від нас большевицькі рублі, майже без ніякої вартости. Памятник св. Володимира над Дніпром і Богдана Хмельницького на коні не були знищені. Памятники погруддя царя Александра II. були засло-

нені деревляною скринкою. Михайлівський монастир находився в порядку, але третина монахів опустила мури і крилася по селах. На Фундуклеївській вулиці бачили ми замкнену церкву, а на фронтових дверях від хідника був напис: „Красноармейская бібліотека“. На базарі мали перекупки мішки безвартісних большевицьких рублів. На базарі увихалися агітатори, з походження переважно Жиди, отвірали „мітінги“, захвалювали большевицьку владу, яка захищає „рабочіх і крестьян“ перед експлюатацією буржуїв.

В цім часі стояв у Києві Кіш У. С. С. і містився в бендерських касарнях. Старшини збірної стації нашого ешелону контактувались з командним складом Коша У.С.С. Від них діставали ми різні інформації, а головно, що Київ пригтовляється скорим темпом до евакуації. Фронт Гол. От. Петлюри і польських військ зближався під Київ. Одного дня вранці прибув до нас якийсь старшина (звязковий) з Коша У.С.С. і приніс нам большевицький часопис „Красноармеець“. На першій стороні цього часопису виднів напис великими буквами: „Зрада Н. Н. бригади под Бердичевом“. Це були галицькі частини, які під Бердичевом перейшли на польську сторону.

Другого дня досвіта большевицькі часописи з гарнізону міста Києва обсадили бендерські касарні скорострілами, почали стрілянину до вікон і кричали: здатися! — Перелякане стрілецтво з просоння кинулося до вікон і почало відстрілюватися. Кінець кінців Кіш У. С. С. мусів піддатися. Красноармейці роззброїли Кіш У.С.С., а командний склад арештували — Арештованих старшин відставили під ескортою до пристані Дніпра, умістили в корабель „Гроза“, який Дніпром поплив до міста Гомель. Корабель не доплив до Гомелю, бо був обстрілюваний шрапнелями польських військ, які наближались. Корабель перед Гомелем причалив до берега. Звідси одних старшин вивезли до кожухівського табору біля Москви, а других вивезли до Архангельська. Про нас старшин на товарній стації ч. 2. большевики правдоподібно забули, нас не чіпали і не роззброїли.

Большевики алярмово евакуували Київ, а здалека чути було гук гармат. Старшини тішилися, бо зближався фронт до Києва, а в парі з фронтом думали злучитись з передніми частинами Армії У.Н.Р. Деякі зі старшин шукали притулку — охорони по знайомих у місті.

Коли фронт був близько Києва а шрапнелі і гранати розривалися на передмістю Києва, охопила нас старшин гарячка; що нам робити і як рішатися? Скликали перед вечором нараду кількох чільніших старшин. У висліді були три гадки і дороги: 1. чекати на прихід польських військ, 2. суб'єктивно рішатися і вибирати, що кому вигідніше і корисніше, 3. триматися разом і здатися на ласку — неласку долі.

Чет. Михайло Маруневич і я рішились скритися в місті і чекати на прихід союзних Армій: польської і У. Н. Р. Думали ми, що в цей спосіб скорше дістанемося до Галичини. Наше рішення

розбилось... Нас всіх у вагоні переконав хор. Кубай (нині священник львівської єпархії) такими аргументами: „тримаймося всі разом, будьмо товаришами не долі, а що буде, най діється воля Божа, бо так зле і так недобре”. Отже: наш вагон з 15 старшинами і 8 стрільцями лишився на місці. Около 10 старшин ще попередніх днів попрощало нас і наш вагон.

Коли вже добре смеркалось, ворожа артилерія перестала бити на передмістях Києва. Де-не-де чути було скорострільний та крісовий вогонь. Питьму ночі освічували світляні ракети з обох сторін фронту. Ми не лягали спати, бо на сон в напруженні ніяк не збиралось. Ми були переконані, що большевики про нас забули і тут лишимося на ласку долі. Але так не сталося! О 1. год. по півночі заїхала льокомотива на товарну стацію ч. 2., переманеврувала і дочепила до себе наш ешелон. Ми відіхали!...

Приїхали на вузлову стацію Конотоп. Тут побули ми 3 дні. Місцева українська інтелігенція приносила нам харчі, а в заміну за дарунки пописувались ми стрілецькими піснями. По трьох

днях постою попрощали ми Конотоп. Жаль було нам прашати Конотоп, бо це місто лежить на пограниччі етнографічних земель України. Ми стратили вже надію колинебудь вернутись на Україну і тому на памятку взяли до кишень грудочки української землі з Конотопу.

З Конотопу наш ешелон їхав через такі головні стації і міста: Курск, Вороніж, Козлов, Тула, Калуга, Москва. Їзда з Києва до Москви тривала приблизно 3 тижні. А це з тої причини, що большевики стягали з Москви і Казаня регулярні війська під Київ. Майже що години відходили ешелони з військом піхоти і кавалерії Буденного. Після приватних поголосок — Буденний мав сконцентрувати в околицях міст: Чернигова, Ніжина і Прилуки около 40.000 своєї кавалерії, щоби розпочати офезиву на Київ, який був вже в польських руках. Тодішній польський фронт ішов клином до самого Києва. Стратегічний плян вдарити на праве і ліве крило польського фронту, та в дгяти головні сили під Києвом. Уторопи, дня 12. II. 1939.

Микола Лозовий

ВЕСНА 1920

Тоді було... Немир'в, Балта, Бершадь...

З кліщів чуми вставали кістяки

І на коні дзвонив в остроги вершник

І грізно знов чаїлись байраки.

І брость часав бронзово гребінь вітру,

З акантами будилася трава —

Весільчо степ вбирив зелену мітру

І дитирамби сонцеві співав.

І туга знов зарунена будилась,

Солодко пах степів прадідніх дим —

Бурунна каламуть кипіла в жилах

І струнились полки під сонцем золотим.

Ішла весна у шумах над степами,

І кликала на прю — всім бурям наздогін,

І курява віків стелилась над шляхами,

І била рукоять у тисячлітній дзвін...

Земля пашіла, як роздерта рана,

Зідхали десь могили у ночі —

Ішла весна напоена і п'яна

І кликала, в бандури гремлячи...

Тоді було... Немир'в, Балта, Бершадь...

З кліщів чуми вставали кістяки —

І на коні дзвонив в остроги вершник

І грізно знов чаїлись байраки.

Перші сльози князівни Евфимії

Написав: Олесь Бабій

Князь Володимир Мономах мав багато дітей, і любив їх усіх, та найбільше любив наймолодшу донечку Евфимію. Любила ту князівну і її мати і всі бояри та й усі киявляни.

Князівна Евфимія виглядом і вдачею нагадувала розспівану малу пташку, і мати й нянька грекиня називали її жайворонком.

Коли князівна Евфимія виросла, її красу славили співаки королівських і княжих дворів. Один співак на дворі князя в Перемишлі співав у пісні, що під сонцем нема другої дівчини, якої усміх був би такий радісний, душа така погідна, як у дочки Володимира Мономаха. Цей поет писав у віршах, що частіше буває затьміння сонця, як сум і журба на личку і в серці князівни Евфимії.

Дочка Володимира Мономаха мусіла бувати на всіх бенкетах у князів, на всіх весіллях і забавах, бо князі говорили:

— Де нема вина — там нема веселости, бо на Руси веселіє єсть пити, а де на бенкеті й забаві нема князівни Евфимії, там також нема радости, бо Евфимія — то як те вино солодке і похмільне.

Мати князівни Евфимії говорила нераз, жартуючи:

— Я ще ніколи не бачила смутку і сліз моєї доні, і мені здається, що вона навіть малою дитиною в колісці тільки всміхалась весело.

А заздрісні подруги, дочки князів і боярів цокотіли нераз:

— Евфимія все весела, бо добре їй на світі на княжому дворі. Та як вийде заміж, та ще й за якого злого чоловіка, то тоді заплаче, і ми побачимо її перші сльози. Відоме, що кожна дівчина плаче на весіллі за воленькою дівочою і зі страху, що собі світ завязала!

Але Евфимія стала на порі, вінчалась у Софійському Храмі в Києві, та навіть на весіллі і на урочистім шлюбі у храмі Божім не пролила одної сльози, тільки всміхалась весело так, як і на забавах. Коли ж єпископ Діонісій підчас шлюбу накладав дочці київського князя, Евфимії на маленький палець золоту обручку, а обручка впала й покотилась під престол, тоді князівна навіть розсміялась голосно й шепнула до свого жениха:

— Обручка впала! Це знак, що я буду трошки зраджувати тебе!

Але зраджувати свого чоловіка Евфимія і не думала, бо дуже любила його першою дівочою любов'ю, ще й була горда з того, що її чоловік не якийнебудь московський, чи молдавський князь, а славний король угрів Кольман.

Кольман справді був жених яких тоді було небагато і найближчі приятельки Евфимії так завидували їй того жениха, що одна галицька князівна аж захорувала зі заздрости і не приїхала на весілля до Києва.

Інші князівни з Новгороду, Теробовлі й Звенигороду зі заздрости перешіптувались, що король угрів і дикий, і злий, і гуляка, і жорстокий та-

кий, що навіть власну матір бив, тому й Евфимію буде бити. Говорили також князівни, що Кольман то славний бабій, який має любовницю у всіх краях і всіх столицях, то ж буде зраджувати Евфимію.

Навіть мати Евфимії і Володимир Мономах не любили Кольмана, оповідали, що він на війні власними руками вбивав мечем не лиш вояків, але й старців, то й для жінки не буде ласкавий. Але князівна Евфимія не вірила в погоски. Вона любила короля угрів саме за те, що в нього був погляд хижого льва, що його слова були тверді як удари меча, що він був сильний такий, що ударом п'ястука вбивав найміцнішого ворога. То ж як батько віраджував дочці виходити заміж за Кольмана, тому, що він жорстокий і лукавий, Евфимія говорила:

— Таж король повинен бути такий суворий і грізний? Чи маю виходити заміж за московського князя Юрія, який навіть мишею боїться, а як почув свист стрілів у бою, то плакав?

І князівна Евфимія таки вийшла заміж за короля Угорщини. В княжих палатах над Дніпром відбувся бенкет, якого ще не було, як за Ярослава Мудрого, коли дочка того князя Анастасія вінчалась з мадярським королем Андрієм.

Кілька тижнів по гучнім весіллі, яке тривало від неділі до неділі, Евфимія попрашала батька, матір, увесь святий Київ, і поїхала з королем Кольманом до краю угорського. Плакали родичі, плакали бояри і всі киявляни, працюючи улюблену дочку князя, а Евфимія, як завжди всміхалась і жартувала:

— Ну, і чого ж ви плачете? Я ж не вмерла, тільки починаю нове життя! Іду до чарівної, багатої совяшної країни угрів, побачу нові міста, села, гори, долини і славу ріку Дунай, про яку руські пісні співають, тож треба радіти, а не сумувати.

— Коли ж бо серце болить, що тебе не побачу! — хлипала мати Евфимії і навіть Володимирові Мономахові сльоза сплила на довгу сиву бороду.

А Евфимія відповідала, працюючи родичів:

— Я колись приїду до вас у гості, колись ви приїдете до мене в гостину, й нема причини до смутку.

— Пращай жайворонку!

— Пращайте, мамусю, і смійтесь так, як я завжди сміюся!

Цілу весну подорожувала молода королівська пара в позолоченій кариті із Києва над Дунай. З королем і корселевою подорожував і цілий почет слуг, війська, що проважав Кольмана й Евфимію аж до Тухольських гір. Тут короля й королеву привітали угорські князі з угорським почетом та військом, що приїхали на стрічу володареві. Побенкетувавши з уграми біля Тухлі, русичі вернулись над Дніпро, а Кольман і Евфимія рушили в дорогу через Карпати.

Та одного дня серед синіх карпатських гір

Евфимія занедужала. Заболіла пелехата головка, замлоїло під серцем, закололо в боці. Занепокоєний король покликав лікаря, який їхав з королівською парою, і затривожений чекав, що лікар скаже. Лікар подавав Евфимії якесь пахуче зілля із гір біля мадярського кордону, нашіптував і говорив, що то злі людські очі наврочили королеву. Але як лікар відійшов, Евфимія обняла Кольмана, всміхнулась своєю соняшною усмішкою й шепнула королеві до вуха:

— Той твій лікар дурний, як ось ця вівця на полонині, хоч аж у Венеції вчився. Я цілком не хвора, тільки Бог поблагословив мене і я буду матір'ю!

Тепер вже радощам Евфимії не було краю: вона говорила, жартуючи:

— Мій Боже! Ми ще з Києва по шлюбі до Будапешту не доїхали, а то Бог уже благословив мене! Видно, любить Бог мого Кольмана, коли так скоро зіслав своє благословення...

Та королівській парі не довелось доїхати до Будапешту тим шляхом, куди задумав їхати Кольман.

На самім кордоні Угорщини, коли король і Евфимія спочивали над потоком, і коли королева мріяла та вгадувала, чи в неї буде донечка, чи син, нагло пригнули на конях угорські гінці і сказали королеві вістку:

— Володарю наш! В цілій Срібній Землі гірські опришки підняли бунт! Вони вбивають усіх вірних слуг короля угрів... Володарю! Ти мусиш оминати Срібну Землю, де палає полум'я повстання, бо інакше опришки можуть вбити тебе і твою достойну жону!

І король з королевою не поїхали через Срібну Землю, тільки завернулися назад аж ген над ріку Сян, потім поїхали аж на словацькі землі й у половині літа щасливо добились до Будапешту.

Не минув і місяць, а королева Евфимія привела на світ донечку таку красну, як рання зоря, й назвала її Аделяйдою.

І ось для Евфимії почались дні життя ще веселіші, як над Дніпром: Вона мала донечку, яка кожним усміхом збільшувала радість життя королеви.

Королева мала пишчі строї, яких не мала жадна княгиня в Києві, й Евфимії аж серце билось з утіхи, коли вона гордо пишталась на бенкетах дорогими сукнями з самоцвітами, нарамниками, діядемом із перел дорогоцінних. На бенкетах у короля Кольмана лились вина гоїніше, як на скромнім дворі князя Володимира Мономаха, тому королева Евфимія веселилась.

Польський король, молодий і гарний, як мрія, як лицар із казки, подарував Евфимії дороге соболеве футро, позолочені чобітки з діамантами, на баях цей король слав красуні Евфимії свої зідханя у дарі, тож чого мала сумувати королева землі угорської?

Чому мала не веселитись прекрасна Евфимія, коли король Кольман кохав її так палко, як палке сонце над угорською долиною, як палка пісня угорської пушти та танок чардаш, який Евфимія вчилась танцювати у пишних срібних саях королівської палати? Як було не веселитись молодій королеві, коли любов Кольмана була

як ті палкі вина з угорських винниць над синім Дунаєм?

Евфимія навіть не тужила за Києвом, бо в Будапешті, як над Дніпром усі любили її і не звали інакше, як „ясним промінем зі Сходу“.

Королева Евфимія не жалувала, що звінчалась не з українським князем, але з королем угрів: Вона знала, що не одна князівна з руської землі виходила за угорського короля, чи князя, тому вважала угрів побратимами й приятелями русичів. Таж Кольман говорив не раз, що ту кирею, в якій його коронували, вишили й вишили не мадярські руки, але трудолюбиві руки українських монахинь Василянок із руського монастиря в Вестримській Долині. Королева Евфимія їздила на прощу до того монастиря і черниці оповідали їй, що цей монастир зложив славний мадярський король Стефан. Знала Евфимія і те, що в Вишеграді є український монастир, і що в тім монастирі монахи, які прийшли на просьбу угорського короля Андрія, аж із Київської Печерської Лаври, тепер щодня моляться за щастя й долю короля мадярів і за великість і побіди угорського війська над ворогами.

Молилась королева Евфимія і в Толмонові в руськім монастирі, де бачила образ княгині Анастазії Ярославни, дружини короля угрів, Андрія, яка цей монастир збудувала на славу руського й мадярського народу й на славу володарів Київської Руси й Угорщини.

І ці монастирі й слова ченців скріпили віру Евфимії, що русичі й угри то два братні народи, тому вона була щаслива, що стала королевою угрів та вважала Угорщину своєю батьківщиною.

В році 1100 королева Евфимія, відсвяткувавши п'ятнадцять свого подружжя, була навіть веселіша, як у Києві і в листі до матери писала: „Твій жайворнок співає ще веселіше, як над Дніпром“.

За три місяці мати Евфимії відповіла письмом, яке привезли післанці: „Дорогий Жайворонку! Я стужилася за тобою і мушу тебе відвідати. Виждидай нас з початком вересня“.

Король Кольман, прочитавши письмо з Києва, сказав до дружини:

— Твоя мати приїжджає перший раз до держави угрів. Ми мусимо виїхати аж у Карпатські Гори твоєї матери на стрічу. Поїдемо тим радше, що мій приятель, князь із Хусту запросив мене на лови на медведів. Чи ти поїдеш зі мною?

— Де ти, Кольмане, там і я!

І в половині літа король Кольман із дружиною їхали в позолочуваній кареті в сторону Карпат. Евфимія минала села, міста всюди бачила багатих, щасливих мадярських вельмож, заможних селян, що кланялись королеві до землі й кликали „Елієн!“. Тому думала Евфимія:

— Щасливий той угорський край і щасливі угри під владою мого чоловіка!

Бачучи розсміяні лица угрів, слухаючи пісень угорських співаків, Евфимія сміялась весело, як і в дитинстві та думала:

— Коли стріну мою матір, скажу їй, що її донечка ніколи в житті ще не плакала.

В місті Хусті королівську пару привітав князь Беля і його дружина Анна, а по семи днях гульни й бенкетів, князь Хусту, його дружина й гості ви-

їхали в Карпати на лови, після яких мали вітати гостей із Києва.

Над рікою Тисою в селі Райгороді король Кольоман і князь Беля залишили жіноту в палаті барона Гальгочія, а самі вибрались зі слугами в Карпати на лови.

Був погідний, підосінний вечір. Королева Евфимія, знуджена самотою, вийшла з княгинею Анною над ріку Тису на прохід. Любувались красою гір, слухали шуму бистрих хвиль і борів соснових та розмовляли про найновіші строї королівни польської..

Несподівано з доріжки в лісі до них долетів томін пісні. Це йшли молоді дівчата й хлопці в українських вишитих сорочках і співали:

„Через Карпати, через зелені йшли татари,

Боже наш, Боже!

Скрились ми, втікли ми, душу спасали,

Доленько, доле!

Та як в Карпати прийшли мадяри

Боже наш, Боже!

Ані де скритися, ані подітися,

Доленько, доле!

Королева Евфимія стояла, мов скамяніла:

— Княгине Анно! Звідкіля тут взялися руські люди? Хто це співає пісню мого народу тут у краю угорським?

— Тут нарід руський, тут пісня руська, бо тут же руська країна — Срібна Земля Підкарпатська — відповіла княгиня. Я сама руського роду... так, як ти... Моя мати із руських бояр із Пряшева..

— Не смійся з мене, княгине! Я королева Угорщини, але я жила все тільки в палаті в Будапешті і я думала, що в угорській державі всі піддані крові угорської... Я думала, що руські люди живуть лиш над Дніпром і над Дністром...

— Ні, королево! Тут у Срібній Землі під Карпатами тільки малярська власть, малярські полки, малярський батіг і малярські посіпаки, що здирають з народу данину й податки. Але нема тут малярських селян, тільки малярські барони... Ту у нас руська мова, руська віра і звичаї...

— Я бажала б піти в руські села побачити, як живуть руські люди... Я п'ять літ не чула рідної мови, пісень українських і навіть дочка моя Аделаїда не вміє ані слова руської мови...

Королева й княгиня входили до вбогої хати старого хлібороба. Привітав їх сивоголовий, майже столітній старець. Не знаючи хто такі його гості, почувши від двох незнайомих жінок українську мову, старець думав, що це дочки руських бояр, які в тім році піднімали повстання проти угрів. Тому сивоголовий хлібороб заговорив до своїх гостей сердечно і щиро:

Королева Евфимія питала, сидючи край вікна:

— Ми люди руські, руська в нас віра і серця руські... Хочемо знати, як живе нарід руський під владою угорського короля...

Хлібороб сумно похитав головою і відповів:

— Вірю, що ви руського роду, бо мова ваша така як і в нас... Ви певно дочки тих бояр, що підіймали повстання і телер криються часто в наших горах та дебрах... Хочете знати, як живеться нам під владою малярського короля? Погляньте на наші села, порівняйте їх з малярськими селами над Дунаєм, і ви вгадаєте яка наша доля...

Королева Евфимія дивилась через відчинене вікно на убоге українське село, бачила напівнагих бідних селян в обдертих лахміттях і личаках, бачила дітей і дівчат схорованих із голоду й нужди, тому озвалась сумно:

— Над Дунаєм я не бачила таких убогих сіл! Над Дунаєм я бачила тільки щасливих багатих хліборобів, що співали весело, всміхались весело, і я сама всміхалась до них!

— Старенький хліборобе, розкажи нам щось більше про долю руських людей під владою короля Кольомана.

— Скажу вам усе, що мені на серці накипіло. Нема мені чого боятись, бо і так мені пора в могилу забиратись...

Гай, гай, що казати: Руським людям так гірко жити під владою короля Кольомана, що не один з нас завидує тим русичам, які впали в боротьбі в недавнім повстанні у тім році як король угрів привіз собі дружину з Києва. Кольоман батько для угрів і кат, ворог лютий для русичів. Ніхто, а тільки він запровадив у нас панщину, і ми мусимо трудитись п'ять днів у тиждень для дідичів, баронів, а тільки день для себе... Завзялись королівські посіпаки щоб вигубити руських людей, щоб по нас і сліду не стало, щоб у Карпатах було лиш малярське право, мова і звичаї і віра малярська: Наші церкви замикають, пускають із димом і нам велять молитись чужою малярською мовою. Навіть на вулиці коли хто руською мовою заговорить, його ловлять королівські посіпаки, січуть нагайками до крови, нераз і життя відбирають. Хіба ж ви не знаєте, що в нашому селі повісили недавно трьох русичів, що права нашого зі зброєю в руці боронили? Хіба ж ви не чули, що мій син Августин сконав у темнім льоху у вязниці тому, що своєї віри й мови руської не хотів виректись, та у малярським в'їську з повстанцями воювати, руську кров проливати? Хіба ви не бачите, що багато наших хліборобів у землянках свій вік коротає, бо королівські війська спалили хати русичів повстанців? Чи ви не чували, що ось на тих смереках королівські слуги вішали синів руського народу за те, що в повстанні Срібну Землю визволити бажали? Ось погляньте на мою спину, то побачите як живеться нам під владою короля угрів!

Старець скинув драну свитину і згрібну сорочку, й королева побачила ще незагоєні шрами і засохлі рани:

— Хай Бог почислить ті мої рани королеві Кольоманові, і хай божий проклін упаде на короля Кольомана, на королеву і на дітей королівських за ті рани мої і за кривди народу руського!

Королева закрила все усміхнені очі дрібною рукою. Потім станула біля вікна, дивилась на убогі села, що дрімали серед гір, оповитих осінними мряками, і важка задума й сум упали на душу королеви, як налягали важкі мряки на верхи Карпат.

І королева дивлячись на рани старця, заридала голосно, ревними сльозами.

Це були перші сльози князівни київської, королеви угорської, Евфимії.

Від Видавництва

Повідомляємо всіх заінтересованих, що збірка матеріалів до АЛЬБОМУ УГА вже закінчена. Друк цієї Пропамятної Книги розпочнеться вже в найближчих днях.

Як відомо всім колишнім учасникам змагань УГА, майже весь ілюстраційний матеріал поодиноких частин УГА пропав під час переходу за Збруч, а опісля на Великій Україні. Залишилися світліни лише у поодиноких учасників УГА дуже часто понижені і непридатні до репродукції, а також без потрібних пояснень. Це є причиною спізнення появи Альбому УГА.

Запевняємо, що доложимо всіх зусиль для того, щоби друк Альбому УГА закінчився якнайскорше.

Управа Видавництва і Редакція Альбому УГА

Від Адміністрації

До цього числа долучуємо поштові складанки та просимо П. Т. Передплатників вирівнати біжучу передплату за II чвертьрік 1939 р. Всіх залягаючих з передплатою просимо урегулювати справу своєї залежності, щоби Адміністрація могла посилати їм аркуші споминів А. Камінського „В волинській тихій стороні“.

Вп. Романа Шевчука, автора „Спомини 17. літнього вістуну“, просимо подати свою адресу.

Адміністрація

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОВУТУ

XI. річник (Число 4) Квітень

З М І С Т:

Воскресення Мирон Доля	Князі Горі Горі і Рожне Поле Богдан Голшовський	14
Пісня українців, що гинуть за волю Переклад з рос. В. С. Лопат	У збірній станиці старшин у Хвастові і Києві о Михайло Божак	19
Левко Мацієвич Др. Ілля Витанович	Весна Микола Лозовий	20
Повстанчий рейд Кінної Бригади от. Шепаровича Лев Шанковський	Перші сльози князівни Евфимії Ольсь Бабій	21
З Полтавщини під Белз Др. С. Б. і Ю. К.	Від Видавництва	24
Терезин Степан Лисак	Від Адміністрації	24

Wydaje: Wydawnicza Kooperatywa „Czerwona Kalyna“, Lwów, ul. Zimorowicza 12. Zaw. Osyp Nawroćkyj.

Redaktor: Wasyl Sofroniw-Lewyćkyj. Drukarnia „Słowo“ we Lwowie, ul. Czackiego 6.

Видає: Видавнича Кооператива „Червона Калина“, Львів вул. Зіморовича 12. Зав. Осип Навроцький.

Редактор: Василь Софронів-Левицький. Друкарня „Слово“, у Львові, вул. Чацького 6.

ВИДАННЯ

Ревізійного Союзу Українських Кооператив

вартісні для кожного Українця, якого цікавлять господарські і суспільні справи :

Рессель, Кооперація і національні завдання	ціна	2.00	зл.
Туган-Барановський, Кооперація, її природа та мета	"	2.00	"
Січинський, Нариси з історії української промисловости	"	1.50	"
Коберський, Плянове господарство	"	0.50	"
Коберський-Левицький, Идеологія кооперації	"	2.00	"
Жід, Програма кооператизму	"	2.00	"
Жід, Солідарність	"	1.50	"
Фокє, Кооперативний Сектор	"	2.00	"

Кооперативні читанки :

Малицька, В гурті краше	"	0.25	"
" І звірята співпрацюють	"	0.25	"
" В єдності сила	"	0.25	"

Замовляти:

Р. С. У. К., Львів, вул. Технічка ч. 1.

здорово й весело святкуємо,
бо наше печиво та тіста на
_____ маслі _____

М А С Л О С О Ю З У

НАЙЛІПШІ

ТОВАРИ

НА СВЯТА

дістанете тільки в складах

НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ

і Міських Споживчих Кооперативах

Члени дістають
кожного року товарів премії.

Ваш гріш принесе
Вам і рідному загалові велику користь,

лиш не ховайте гроша дома, а зложіть на ощадність —

У ЗЕМЕЛЬНИМ БАНКУ ГІПОТЕЧНИМ
У Львові, вул. Словацького ч. 14.

ФІЛІЯ БАНКУ:

СТАНИСЛАВІВ,
вул. Собіського 11.

ТОВАРИСТВО
ВЗАЇМНИХ
ОБЕЗПЕЧЕНЬ

„ДНІСТЕР“

Львів, вул. Руська 20.

приймає до забезпечення:

- а) від **огню**: хатні й господарські рухомости, худобу, пашу, збіжжя, товари і т. г.
- б) від **крадежі-влому**: домашнє урядження, товари в крамницях і складах, готівку, векслі, вартісні папери, урядження церков, канцелярій і бюр, машини до писання й рахування і т. п.
- в) від **грабежі**: готівку при її переносненні й перевозженні.

КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

„ДНІСТЕР“

Львів, вул. Руська 20.

приймає під найкорисніщими умовами вклади ощадности і поладнує всі банкові справи.

Хто що місяця складає готівку на премійну книжечку продовж одного року, може крім звичайних відсотків одержати також нагороду за ощадність 25-100 зл

ЦАРІВНА ХВИЛИНА

закурити папіроски на тютюнах

КАЛИНА

В теперішних непевних часах найкращим святочним побажанням буде поліса життєвої безпеки — — — —

ЄДИНОГО
УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА
ВЗАЇМНИХ ОБЕЗПЕЧЕНЬ НА ЖИТТЯ

„КАРПАТІЯ“

Львів, Ринок ч. 38 — чч. тел. 258-43 і 258-92.

ПИШІТЬ ЗА ІНФОРМАЦІЯМИ

Читайте одинокий фаховий часопис-місячник

„Сад і Город“

необхідний для садівництва, городництва, господаря і господині!

Багато цікавих порад, новин, образків!

На рік 2⁵⁰ зол.

Адреса: Львів, Руська 20 („Сіл. Господар“)

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

до котрої крамниці
ЦЕНТРОСОЮЗУ
ТОБІ НАЙБЛИЖЧЕ

Ринок	2.	Кентшинського	21.
Личаківська	50.	Зибликевича	2.
На Байках	8.	Жовківська	175.
Зофії	8 а.	Городецька	171.

З Воскресенням Христовим всього кращого бажає всім Союзам, Кооперативам і кооперативним працівникам — Дирекція, службовики, робітники

„ЦЕНТРОСОЮЗУ“ — Христос Воскрес!